

Mariusz Cieśla (Wrocław)

UZBROJENIE KRÓLÓW POLSKI

Każdy europejski zbiór dawnej broni i uzbrojenia wywodzi się z kolekcji cesarskiej, królewskiej, książęcej lub arsenałów miejskich. Do czasów obecnych były niejednokrotnie łączone ze sobą. Obecnie kolekcje eksponujące oręż będący niegdyś własnością władców (symbolizujący potęgę państwa i dynastii), otacza się wielką troską. Pokolenia badaczy i naukowców opracowywało te zbiory, dokonując wnikliwych analiz zabytków trójwymiarowych, ikonograficznych i źródeł pisanych, by wydobyć z nich prawdę historyczną. Skrupulatne badania znaków pozostawionych na eksponatach i porównanie ich pod względem stylistycznym, pozwala na umiejscowienie ich w kontekście historycznym oraz przypisanie ich właściwej osobie, wykonawcy czy warsztatowi.

Na przestrzeni lat powstały pięknie ilustrowane katalogi z opisem merytorycznym, katalogi tematyczne konferencji naukowych, monografie oraz artykuły naukowe. Kolekcje władców możemy dzisiaj oglądać w Wiedniu¹,

¹ W. Boehem, *Das K. K. Schloss Ambras in Tirol. Beschreibung des Gebäudes und der Sammlung*, Wien 1882; idem, *Handbuch der Waffenkunde*, Leipzig 1890 (reedycja Graz 1966); idem, *Album hervorragender Gegenstände aus der Waffensammlung des allerhöchsten Kaiserhauses*, Wien 1894; idem, *Meister der Waffenschmiedekunst vom XIV. bis ins XVIII Jahrhundert*, Berlin 1897; B. Thomas, *Deutsche Plattnerkunst*, München 1944; idem, *Die Wiener und die Stockholmer Lochner Rüstung*, [w:] *Gesammelte Schriften zur Historischen Waffenkunde*, t. II, Graz 1977, s. 1275–1306; idem, *Der Knabenharnisch Jörg Seusenhofers für Sigmund II August von Polen*, „Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft”, 1939, t. VI, z. 4, s. 221–234; B. Thomas, O. Gamber, *Die Innsbrucker Plattnerkunst. Ausstellungskatalog des Tiroler Landesmuseums*, Innsbruck 1954; idem, *Konrad Seusenhofer – Studien zu seinen Spätwerken zwischen 1511–1517*, „Konsthistorisk Tidskrift”, 1949, t. XVIII, s. 37–70; idem, *Die Mailänder Plattnerkunst*, [w:] *Gesammelte Schriften zur Historischen Waffenkunde*, t. I, 1977, s. 972–1098; O. Gamber, *Die Harnischgarnitur*, „Livrustkammaren”, t. VII, 1955, s. 45–114; B. Thomas, O. Gamber, *Katalog der Leibrüstkammer, Kunsthistorisches Museum, Wien Waffensammlung*, cz. 1: *Der Zeitraum von 500 bis 1530*, Wien 1976; O. Gamber, Ch. Beaufort, *Katalog der Leibrüstkammer cz. 2: Der Zeitraum von 1530–1560, Kunsthis-*

Madrycie², Londynie³, Paryżu⁴, Sztokholmie⁵, Berlinie⁶ i Dreźnie⁷. Nie można też

- torisches Museum Wien, Hofjagd- und Rüstkammer (ehem. Waffensammlung)*, Busto Arsizio 1990; M. Pfaffenbichler, *Die Harnische der Gonzaga und Habsburger, [w:] Fürstenhöfe der Renaissance, Giulio Romano und die klassische Tradition*, Wien 1989, s. 338–341; idem, *Rüstungen all antica, [w:] Fürstenhöfe der Renaissance, Giulio Romano und die klassische Tradition*, Wien 1989, s. 236–247, oraz seria artykułów O. Gambera, B. Thomasa i H. Klapsii opublikowanych w czasopiśmie „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien” [dalej: JKS].
- ² *Real Armeria de Madrid. Catalogue du Musées des Armures*, Madrid 1868; V. de Don Juan, *Catálogo histórico-descriptivo de la Real Armeria de Madrid*, Madrid 1898; idem, *Bilderinventar der Waffen, Rüstungen, Gewänder und Standarten Karl V in der Armeria Real zu Madrid*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses in Wien”, t. X, 1889; F. A. Calvert, *Spanish Arms and Armour*, London–New York 1907; J. de Cortéz, *Real Armeria de Madrid*, Madrid 1963; G. Q. Lacaci, *Armeria del Palacio Real de Madrid*, Madrid 1987.
- ³ J. Hewitt, *Ancient Armour and Weapons in Europe: From the Iron Period of the Northern Nations to the End of the Seventeenth Century with Illustrations from Contemporary Monuments*, t. I–III, Oxford–London 1860; Ch. Ffoulkes, *Armour & Weapons*, Oxford 1909; idem, *Inventory and Survey of the Armouries of the Tower of London*, t. I, London 1916; idem, *The Armourer and His Craft from the XIth to the XVIth Century*, London 1920; G. F. Laking, *A Record of European Armour and Arms Through Seven Centuries*, t. I–V, London 1920–1922; J. Mann, *The Wallace Collection Catalogues, European Arms and Armour*, t. I–II, London 1962; idem, *Exhibition of Armour Made in the Royal Workshops at Greenwich. H. M. Tower of London 22nd May – 29th September 1951*, London 1951; idem, *Exhibition of Arms, Armour and Militaria H. R. H the Duke of Brunswick at the Tower of London*, London 1952–1953; idem, *Exhibition of Spanish Royal Armour in H. M. Tower of London*, London 1960; C. Blair, *European Armour, circa 1066 to circa 1700*, London 1958; idem, *The Emperor Maximilian's Gift of Armour to King Henry VIII and the Silvered and Engraved Armour at the Tower of London*, „Archaeologia”, t. XCIX, 1965, s. 1–55; J. F. Hayward, *European Armour, Victoria and Albert Museum*, London 1951; idem, *The Armours of the Family of d'Avalos*, „Zeitschrift der Gesellschaft für historische Waffen- und Kostümkunde”, 1959, t. I, z. 1–2, s. 47–53; V. Norman, *Arms and Armour*, London 1964; A. R. Dufty, *European Armour in the Tower of London*, London 1968; E. Oakeshott, *European Weapons and Armour. From the Renaissance to the Industrial Revolution*, Suffolk 2000.
- ⁴ L. Robert, *Catalogue des collections composant le Musée d'artillerie en 1889*, t. I–IV, Paris 1889–1993; G. L. Niox, *Armes et Armures anciennes et Souvenirs historiques les plus précieux*, Paris 1917; J. P. Reverseau, *Musée de l'Armée Paris. Les armes et la vie*, Paris 1982.
- ⁵ A. Meyerson, *Hertig Johans (III) och Erick XIV's engelska rustuinger*, „Livrustkammaren”, t. II, 1940, s. 1–16; R. Przędziecki, *Sigismund Augusts av Polen rustning i Livrustkammaren*, „Livrustkammaren”, t. II, 1942, s. 115–130 (English summary); K. Steneberg, *Zur Geschichte des Stockholmer Lochnerharnisches*, „Zeitschrift für Historische Waffen- und Kostümkunde”, t. VIII, 1944, s. 31–36; *Riddarlek och Tornerspel – Tournaments and the Dream of Chivalry*, red. L. Rangström, Stockholm 1992.
- ⁶ G. Hiltl, *Waffen – Sammlung des Prinzen Carl von Preußen, Mittelalterliche Ateilung*, Berlin 1876; H. Müller, *Historische Waffen*, Berlin 1957; Müller H, Kölling F., *Europäische Hieb- und Stichwaffen*, Berlin 1981; H. Müller, F. Kunter, *Europäische Helme aus der Sammlung des Museums für Deutsche Geschichte*, Berlin 1984; *Eisenkleider. Plattnerarbeiten aus drei Jahrhunderten aus der Sammlung des Deutschen Historischen Museums*, Berlin 1992.
- ⁷ C. Gurlitt, *Deutsche Turniere, Rüstungen und Platner des XVI Jahrhunderts*, Dresden 1889; M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische Museum zu Dresden*, Dresden 1899; E. Henel, *Alte Waffen*, Berlin 1920; J. Schöbel, *Prunkwaffen. Waffen und Rüstungen aus den Historisches Museum Dresden*, Leipzig 1975; H. Wozel, J. Karpiński, *Turniere. Exponate aus dem Historisches Museum zu Dresden*, Berlin 1979; J. Bäuml, *Rüstkammer*, München–Berlin 2004.

pominąć zbiorów włoskich, czeskich czy węgierskich⁸. Duże osiągnięcia w badaniach bronioznawczych mają również uczeni amerykańscy. Na terenie Stanów Zjednoczonych zgromadzono wielkie kolekcje, w których znajdują się wspaniałe dzieła broni i zbroi pochodzące z Europy⁹ w tym z Polski¹⁰.

Poziom wiedzy o broni będącej osobistą własnością królów Polski¹¹ w rodzimej literaturze nie uległ zmianie od kilkudziesięciu lat i jest na niskim poziomie. Ten stan rzeczy wynika z faktu, że nie jesteśmy w stanie stwierdzić kiedy i gdzie się ona podzielała w ciągu wieków. Co więcej, z zachowanych, szczątkowych dokumentów źródłowych niełatwo jest wywnioskować, która broń była osobistą własnością władców.

⁸ A. Angelucci, *Catalogo della Armeria Reale di Torino*, Torino 1890; A. Lensi, *Il Museo Stibbet*, t. I–II, Florence 1917; N. Di Carpegna, *Antiche Armi del sec. IX al. XVIII gia Collezione Odescalchi*, Roma 1969; M. Aroldi, *Armi ed Armature italiane fino al. XVIII secolo*, Milano 1961; L. G. Boccia, E. T. Coelho, *L'Arme dell'Armatura in Italia*, Milano 1968; J. Kalmár, *Régi magyar fegyverek*, Budapest 1971; F. Temesváry, C. Kiadó, H. Kiadó, *The Treasures of the Hungarian National Museum. Arms and Armour*, Budapest 1982.

⁹ B. Dean, *A Gift of Two Embossed Sixteenth Century Round Shields*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin” [dalej: „MMAB”], t. II, 1925, nr 12, s. 290–292; idem, *Puffed and Slashed Armor of 1525*, „MMAB”, t. XXI, 1926, nr 11, s. 260–264; idem, *Embossed Milanese Casque by Paulus de Negrolis*, „MMAB”, t. XXI, 1926, nr 6, s. 138–141; S. V. Grancsay, *Loan Exhibition of Medieval and Renaissance Arms and Armor from the Metropolitan Museum of Art*, Los Angeles 1953; idem, *Catalogue of Armor the John Woodman Higgins Armory*, Worcester 1961; idem, *Enriched Breastplate and Volante Piece*, „MMAB”, t. II, 1928, nr 7, s. 186–189; idem, *A Historical Horse Armor*, „MMAB”, 1932, t. XXVII, nr 27, s. 176–178; idem, *A Sixteenth Century Parade Armor*, „MMAB”, 1934, t. XXIX, nr 6, s. 102–104; idem, *A Helmet by Kuntz Lochner*, „MMAB”, t. XXXIV, 1939, nr 5, s. 114–116; idem, *Armor with Etching Attributed to Daniel Hopfer*, „MMAB”, t. XXXIV, 1939, nr 8, s. 190–192; idem, *A Parade Shield of Charles V*, „MMAB”, New Series, t. VIII, 1949, nr 4, s. 123–132; idem, *The Armor of Henry II of France from the Louvre Museum*, „MMAB”, t. XI, 1952, nr 2, s. 68–80; idem, *A Helmet Made for Philip II of Spain*, „MMAB”, New Series, t. XIII, 1955, nr 9, s. 272–280; idem, *Lucio Piccinino, Master Armorer of the Renaissance*, „MMAB”, t. II, 1964, nr 2, s. 257–271; C. von Kienbusch, *The Kretzschmar von Kienbusch Collection of Armor and Arms*, Princeton 1963; H. Nickel, *Ulstein Waffnenbuch*, Frankfurt/M.–Berlin–Vienna, 1974; idem, „A harness all gilte”. *A Study of the Armor of Galiot de Genouilhac and the Iconography of its Decoration*, „Metropolitan Museum Journal”, t. V, 1972, s. 75–124; S. W. Pyhrr, D. J. LaRocca, D. H. Breiding, *The Armed Horse in Europe 1480–1620*, New York 2005; S. W. Pyhrr, *Armor for America: The Duc de Dino Collection*, „Metropolitan Museum Journal”, t. XLVII, 2012, s. 183–223; D. Breiding, *Some Notes on Great Helms, Crests and Early Tournament Reinforces*, *The Park Lane Arms Fair Guide*, 2013, s. 18–35; P. Terjanian, *The Art of the Armorer in Late Medieval and Renaissance Augsburg: The Rediscovery of the Thun Sketchbooks*, „Jahrbuch des Kunsthistorischen Museums Wien”, t. XIII/XIV, 2013, s. 299–395.

¹⁰ Muzea amerykańskie posiadają dużą ilość broni i zbroi z dawnej kolekcji Radziwiłłów w Nieświeżu, vide: M. Cieśla, *Zbrojownia Radziwiłłów z Nieświeża i broń związana z Polską w Metropolitan Museum of Art w Nowym Jorku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. XLVI, 2009, s. 23–54; idem, *Zbrojownia Radziwiłłów z Nieświeża i broń związana z Polską w zbrojowni Higgins'a w Worcester, Philadelphia Museum of Art. i The Fitzwilliam Museum w Cambridge*, „Studia z Dziejów Wojskowości”, t. I, 2012, s. 43–65; idem, *Zbrojownia Radziwiłłów – ostateczny upadek*, „Studia z Dziejów Wojskowości”, t. II, 2013, s. 9–31.

¹¹ Mam na myśli również broń pochodzącą ze skarbca koronnego, będącą symbolem władzy.

Na chwilę obecną jesteśmy w stanie zidentyfikować pewną ilość uzbrojenia ochronnego i zaczepnego oraz oporządzenia jeździeckiego, będących kiedyś własnością następujących królów: Kazimierza IV Jagiellończyka (1447–1492)¹², Zygmunta I Starego (1506–1548)¹³, Zygmunta II Augusta (1548–1572)¹⁴, Henryka III Walezjusza (1573–1574)¹⁵, Stefana Batorego (1575–1586)¹⁶, Zygmunta III

¹² B. Thomas, O. Gamber, H. Schedelmann, *Arms and Armour. Masterpieces by European Craftsmen from the Thirteenth to the Nineteenth century*, London 1964, nr kat. 13; B. Thomas, *Die Polonica...*, s. 51–54; B. Thomas, O. Gamber, *Katalog der...*, s. 71, ryc. 17; Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 1982, s. 141–142, ryc. 36; *Zbiory Zamku Królewskiego na Wawelu*, red. J. Szablowski, Warszawa 1990, s. 33.

¹³ A. Bochnak, *Mecenat Zygmunta Starego w zakresie rzemiosła artystycznego*, „Studia do Dziejów Wawelu”, t. II, 1960, s. 151–152; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, nr kat. 101; *Sztuka dworu Wazów w Polsce. Wystawa na Zamku Królewskim na Wawelu, maj – czerwiec 1976. Katalog*, Kraków 1976, nr kat. 15; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 193–194, ryc. 60; idem, *Stara broń...*, nr kat. 30; A. Nadolski, *Polska broń. Broń biała*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1984, s. 88–89, ryc. 39–40.

¹⁴ W. Boenheim, *Die Waffenschmiede Seusenhofer, ihre Werke und ihre Beziehungen zu Habsburgischen und anderen Retention*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses”, t. XX, 1899, ryc. 8–9, s. 302; B. Thomas, *Deutsche...*, s. 53; idem, *Der Knabenharnisch...*, s. 221–234; idem, *Die Wiener...*, s. 1275–1306; idem, *Die Polonica...*, s. 61–63; idem, *Neues aus der Budapester Waffensammlung*, „Zeitschrift der Gesellschaft für historische Waffen- und Kostümkunde”, t. XXVI, z. 1, 1984, s. 59; B. Thomas, O. Gamber, *Konrad Seusenhofer...*, s. 51, 63; F. Temesváry, C. Kiadó, H. Kiadó, op. cit., s. 56; J. Kalmár, op. cit., ryc. 73, s. 293; B. Thomas, O. Gamber, *Die Innsbrucker...*, s. 74; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 196–197, ryc. II, 64–74; idem, *Stara broń...*, nr kat. 97; M. Cieśla, *Broń renesansowa na Śląsku*, Racibórz 2008, s. 14–15; idem, *Kunz Lochner platnierz królów i książąt renesansu. Prace Komisji Historii Wojen i Wojskowości PAU*, t. VIII, red. W. Rojek, Kraków 2012, 144–149, 153–155; B. Thomas, O. Gamber, H. Schedelmann, op. cit., nr kat. 39; N. Dreiholt, *Parade Armour for Man and Horse, Formerly Belonging to King Sigismund of Poland, 1550s*, [w:] *Riddarlek och Tornerspel. Tournaments and the Dream of Chivalry*, red. L. Rangström, Stockholm 1992, nr kat. 130; H. Maué, T. Eser, S. Hauschke, J. Stolzenberger, *Quasi Centrum Europe. Europa kauft in Nürnberg 1400–1800*, Nürnberg 2002, ryc. 20, s. 148; Z. Bocheński, *O sztuce platnarskiej i zbrojach Kunza Lochnera (1510–1567) wykonanych dla Polski*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 1957, nr 2, s. 192–193; H. Nickel, *Ulstein...*, s. 148; V. Norman, op. cit., s. 68, 70; O. Gamber, *Der Plattner Kunz Lochner. Harnische als zeugnisse Habsburgischer Politik*, „JKHSW”, t. LXXX, 1984, s. 35, 56. K. Steneberg, op. cit., s. 31–36; E. Oakeshott, op. cit., s. 205; M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 176, s. 187; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 19; *Broń paradna XVI–XVIII wieku*, Wrocław 1977, nr kat. 5; W. Arend, *Ein werk des Kunz Lochner in der Moskauer Rüstammer*, „Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde”, t. XIV, 1935/1936, s. 69–72; *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 14; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, s. 32–33; *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. I 16, I 20, I 21, I 22, I 23, I 24. Tarcza pochodząca z Ordynacji Krasińskich, znajdująca się obecnie w kolekcji Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie (nr inw. 34385*), nie pochodzi od zbroi królewskiej, ale od „garnituru zbroi” Mikołaja Radziwiłła „Czarnego”, vide: M. Cieśla, *Kunz Lochner...*, s. 164–165. O zbrojach, będących prawdopodobnie w posiadaniu króla Zygmunta II Augusta, a wykonanych w warsztacie znanieńtego platniera norymberskiego Kunza Lochnera (1510–1567), vide: M. Cieśla, *Kunz Lochner...*, s. 144–149.

¹⁵ B. Thomas, *Die Polonica...*, s. 69–73; idem, *Harnischstudien IV: Stilgeschichte des deutschen Harnisches von 1560 bis 1590*, „JKHSW”, t. XLIX, 1944, s. 269–271; B. Thomas, O. Gamber, H. Schedelmann, op. cit., nr kat. 53; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 198, ryc. 76, 77.

¹⁶ J. Schrenck von Notzing, *Armamentarium Heroicum Ambrasianum A Ferdinando Archiduce Austriae Etc. Splendide Et Sumtuose Instructum*, b.m.w., ryc. 16; B. Thomas, *Die Polonica...*, s. 73–76;

(1587–1632)¹⁷, Władysława IV (1632–1648)¹⁸, Jana II Kazimierza (1648–1668)¹⁹, Jana III Sobieskiego (1674–1696)²⁰, Augusta II Mocnego (1697–1706 i 1709–1733)²¹, Stanisława Leszczyńskiego (1705–1709, 1733–1736)²², Augusta III (1733–1763)²³ i Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764–1795)²⁴ (tabela 1 i 2)²⁵.

W takiej sytuacji każdy ślad czy nawet poszlaka są istotne, wymagają zbadania i przeanalizowania. Nie możemy skupić się tylko na źródłach będących w naszym posiadaniu, ale powinniśmy wyjść dalej na szerokie wody światowego bronioznaw-

-
- Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 198–199, ryc. 78–82; idem, *Stara broń...*, nr kat. 99, 100, 114b; A. Nadolski, *Polska broń...*, s. 110, ryc. III; O. Gamber, Ch. Beaufort, op. cit., s. 213–214, ryc. 124, 141; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, s. 33.
- ¹⁷ B. Thomas, *Die Polonica...*, s. 81–83; *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 113, 116, 117, 118, 119, 122; *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. II 31, II 100; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 290, ryc. 113–117; idem, *Stara broń...*, nr kat. 62, 101c; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, s. 40.
- ¹⁸ *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 115, 117, 192, 193, 194, 195; *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. II 46, III 103, III 104; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 291, ryc. III, 141–144; idem, *Stara broń...*, nr kat. 101, a, b, c; A. Nadolski, *Polska broń...*, s. 121–122; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, nr kat. 104.
- ¹⁹ *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 117, 194, 262; *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. III 107, III 111, III 134; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, ryc. 139.
- ²⁰ Ibidem, s. 291, ryc. 346, 348, 349; idem, *Stara broń...*, nr kat. 44, 103, 113a, 113b; idem, *Odsiecz Wiedeńska 1683*, Kraków 1988, nr 73, 103, 104, 179, 182, A. Nadolski, *Polska broń...*, s. 110, ryc. II, s. 122; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, nr kat. 106, 125a, 150a.
- ²¹ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. E423, E427, E709, E742, F456, F472, F473, H1, H2, H3, H4, H5, H13, H14, H16, H17, H18, H19, H20, J215, J239a–d, J245, K12, K13, M17, M453–M460; M. Rożek, *Polskie koronacje i korony*, Kraków 1987, s. 146; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, nr kat. 125b; *Pod jedną koroną. 300-lecie Unii Polsko-Saskiej*, Warszawa 1997, nr kat. VII 1, VII 9–10, VII 11–14, VII 20, VII 21–22, VII 39–41, VII 42–44, VII 45–51, VII 56–58; S. Kobielski, *Polska broń. Broń palna*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1975, ryc. 44; Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej...*, s. 292, ryc. 364; idem, *Stara broń...*, nr kat. 70; *Broń paradna...*, nr kat. 58; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 67, 147a, 178; D. Schaal, *Suhler Feuerwaffen*, Berlin 1981, nr kat. 21; A. Łabinowicz, *Broń palna europejska*, Kraków 1966, nr kat. 18; H. Schuckelt, *Türkische Cammer. Orientalische Pracht in der Rüstammer Dresden*, Wemdung 2010, s. 94–97, 101, 106–107.
- ²² *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. IV 35; Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej...*, s. 292, ryc. 357; idem, *Stara broń...*, nr kat. 49b.
- ²³ M. Rożek, op. cit., s. 146; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 2, VII 5, VII 6, VII 7, VII 8, VII 15–18, VII 19, VII 23, VII 24–25, VII 26, VII 27, VII 28–30, VII 31, VII 32, VII 37–38, VII 52, VII 53, VII 54, VII 55; Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej...*, s. 292; *Broń paradna...*, nr kat. 59; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 130.
- ²⁴ Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej...*, s. 292, ryc. 377; idem, *Stara broń...*, nr kat. 54.
- ²⁵ Publikacja nie obejmuje artylerii, ponieważ nie była to osobista broń władców. Zabytki te zostały omówione w: T. M. Nowak, *Rysunki dział zdobytych przez Szwedów w Polsce w XVII i na początku XVIII wieku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. XX, 1976, s. 285–333; A. Czołowski, *Zabytki polskie w Szwecji*. „Rocznik Krakowski” t. V, 1902, s. 173–182; Z. Bocheński, *Armaty Oswalda Baldnera*, „Rocznik Krakowski” t. XXVIII, Kraków 1937, s. 85–96; idem, *Dwie nieznanne armatki Oswalda Baldnera na Zamku wawelskim*, „Rocznik Krakowski”, t. XXVIII, Kraków 1937, s. 229–231 M. Grodzicka, *Zabytkowe działa spiżowe w zbiorach polskich*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. VI, cz. 2, 1960, s. 358–414; S. Kobielski, op. cit., s. 68–71, 97–106.

stwa. Należy podjąć prace naukowo-badawcze, które przyczynią się do zwiększenia stanu wiedzy, a jednocześnie pozwolą na lepsze oszacowanie stanu posiadanego uzbrojenia przez polskich monarchów. Ale i dzisiaj studiując zabytki trójwymiarowe oraz literaturę możemy dojść do wielu ciekawych wniosków.

Niemniej jednak, na początku zajmiemy się archiwaliami polskimi i jeszcze raz je przeanalizujemy. Zawarte w nich informacje dotyczą płatnerzy pracujących dla polskich monarchów.

W 1504 r. w rachunkach dworu królewskiego pojawia się nazwisko Marcina (Martina) Siebenbürgera, który raz nazywany jest płatnerzem a raz złotnikiem. Wielokrotnie wymieniany jest w księgach cechu złotników, a także w wykazach starszych cechowych jako starszy cechu metalowców, do którego należeli także płatnerze²⁶. W Metryce Koronnej zanotowano w 1504 r., że król Aleksander (1501–1506) daje na własność Marcinowi z Norymbergii, mistrzowi zbroi królewskich, działkę nad rzeką Rudawą za 600 florenów zaległej pensji. 16 maja 1521 r. Marcin (Marten) Siebenbürger przyjmuje prawo miejskie. Nazwano go wtedy „kuniglicher Maiestat plater”²⁷. W 1533 r. otrzymuje zapłatę 10 florenów za przeróbkę i czyszczenie zbroi miejskich. W 1551 r. w księdze szosu zanotowano, że ma dom przy placu Dominikańskim. W tym samym roku nabył drugi dom przy ulicy Grodzkiej²⁸. W 1551 r. wykonał srebrną zastawę, za którą otrzymał 25 florenów²⁹, a w roku 1552, złożony szyszak dla króla z 12 grzywien złota³⁰.

Drugim z norymberczyków jest Piotr Siebenbürger (Petrus Sybenbürger armifex), płatnerz³¹. W źródłach pojawia się w latach 1551–1552 i wiemy z nich, że mieszkał przy ulicy Grodzkiej³².

Mało doceniane są informacje o dwóch płatnerzach, którzy pracowali dla Zygmunta II Augusta. A byli to znani w Europie płatnerze, których dzieła można podziwiać w kolekcjach europejskich i amerykańskich (patrz tabela 2). Pod datą 14 grudnia 1544 r. w polskich źródłach pojawia się nazwisko Floriana Siebenbürgera (Florianus armifex), który pracował na dworze królewskim w służbie Zygmunta II

²⁶ A. Swaryczewski, op. cit., s. 121–122.

²⁷ Z. Bocheński, *Uwagi o płatnerzach krakowskich*, Broń i Barwa, t. IV, 1937, z. 3, s. 53; J. Ptaśnik, M. Friedberg, *Cracovia artificum 1501–1550*, „Źródła do Historii Sztuki i Cywilizacji w Polsce”, 1948, t. V, z. 3, nr 1273, s. 506.

²⁸ A. Swaryczewski, op. cit., s. 122–123.

²⁹ S. Tomkiewicz, *Materyały do historii stosunków kulturalnych w XVI w., na dworze królewskim polskim*, t. III, Kraków 1915, s. 18.

³⁰ A. Chmiel, *Rachunki dworu królewskiego 1544–1567*, „Źródła do Historii Sztuki i Cywilizacji w Polsce”, 1911, t. I, s. 20–21; A. Swaryczewski, *Płatnerze krakowscy*, Warszawa–Kraków 1987, s. 121–122; S. Cynarski, *Zygmunt August*, Warszawa–Wrocław–Kraków 1988, s. 76.

³¹ Ibidem, s. 123.

³² Z. Bocheński, *Krakowski cech mieczników*, Kraków 1927, s. 75; A. Swaryczewski, op. cit., s. 123–124.

Augusta w Wilnie, z roczną pensją 150 florenów³³. Pod datą 18 czerwca 1546 r. nazywany jest *armorum politores*. Tym mianem określano płatnerzy zatrudnionych na zamku królewskim i mających w swej opiece królewskie zbroje³⁴. Z wpisu w księdze miejskiej pod tą samą datą dowiadujemy się, że żoną Florianiana (Floriani vero Sybenburger armificis S. regiae Maiestatis iunioris) była Anna, córka nieżyjącego malarza krakowskiego Pawła Vettera³⁵. To ważna informacja, świadcząca o tym, że Florian osiedlił się w Krakowie, tu założył rodzinę i został nadwornym płatnerzem króla Zygmunta II Augusta. 8 listopada 1552 r. otrzymał podwyżkę w wysokości 50 florenów. W 1553 r. w rachunkach dworu królewskiego zanotowano, że „Florianus Sibenburger S. M. R. aurifex” otrzymał 100 florenów zapłaty. 12 stycznia 1555 r. Florian Sibenbürger, królewski płatnerz, przesyła z Wilna do Krakowa 11 starych kolczug, 6 czepców kolczych oraz 4 części kolczug do przeróbki na rękawy i fartuchy kolcze³⁶. Z nich, pancernik Jan Pamborg, wykonał 8 par rękawów kolczych i 8 fartuchów kolczych. Te wyroby przesłano z powrotem do Wilna. 14 grudnia 1556 r. przesłano do Wilna Florianowi Siebenbürgerowi blachy, z których wykonać miał zbroję dla króla³⁷.

W 1557 r. zapisano w rachunkach dworu królewskiego wykaz części zbroi przesyłanych do Wilna na polecenie Florianiana Siebenbürgera³⁸. Wykonano je w krakowskim warsztacie Florianiana³⁹.

Warsztat płatnerski Florianiana znajdował się poza murami miejskimi obok młyna Kutlow, naprzeciwko bramy Mikołajskiej. Płatnerz płacił z niego czynsz roczny w wysokości 8 grzywien, z którego do kasy królewskiej wpływało 5 grzywien 16 groszy. Król podarował ten warsztat Florianowi, dlatego dochód z niego był mniejszy. W dokumencie z 1559 r. zanotowano w rachunkach królewskich, że z 26 rękawów kolczych, 2 przekazano płatnerzowi Florianowi. W tym samym roku, wpisano do akt miejskich, że „Florianus Sibenburger S. Mtis. Regie armifex” ustanawia swoim generalnym pełnomocnikiem Walentego Siebenbürgera (Valentinium Siebenbürger).

³³ S. Tomkiewicz, op. cit., s. 147.

³⁴ J. Ptańnik, M. Friedberg, op. cit., nr 1460, s. 591–592; A. Swaryczewski, op. cit., s. 13, 124.

³⁵ A. Grabowski, *Dawne zabytki miasta Krakowa*, Kraków 1850, s. 131; J. Ptańnik, M. Friedberg, op. cit., nr 1459, s. 591; A. Swaryczewski, op. cit., s. 124.

³⁶ S. Tomkiewicz, op. cit., s. 73, 125, 147.

³⁷ A. Chmiel, op. cit., s. 59, 69; A. Swaryczewski, op. cit., s. 125.

³⁸ Wykaz podany jest w języku niemieckim „Armzeug und Sturmhaubenn geleych 150, auch etwas schmelare gleych 50. Reydle und Höckleyenn, die mann an dye Backen zu sturmhauben und Armzeyg braucht 100. Heinlein, dye man umbwendt zu abemen der schlos unnd sannst braucht 110. Starke hanndschuch gleych nit khurtz 100. Starck achsell rynken 200. Starck schos oder tasch ryncken 400. Starck weych rynnken 100. Allerley gemeynn starck rinken 400. Hoche weyse Krebsnegel, mythelnegel. Noch Kleynere, gar kliene Flasche weyse myttel nider Schwnegel, noch kleynere”. A. Chmiel, op. cit., s. 81–82; A. Swaryczewski, op. cit., s. 125–126.

³⁹ A. Swaryczewski, op. cit., s. 125–126.

Florian zmarł 10 września 1559 r., w Wilnie, a w grudniu tego roku, do księgi miejskiej Krakowa wpisano informację o jego zgonie⁴⁰.

W księgach miejskich Krakowa z 1557 r. pojawia się Walenty (Valentinis) Siebenbürger, przyjmując prawo miejskie⁴¹. 13 kwietnia 1560 r., został przyjęty do służby królewskiej na dworze w Wilnie z roczną pensją 200 florenów i dodatkową w wysokości 100 florenów dla dwóch czeladników. Zaznaczono, że jeden z nich może mówić po niemiecku, drugi zaś powinien znać inny język obcy i tenże miał zawsze podróżować z królem. Jeśli zaś król pozostawał na miejscu, wówczas obaj mieli w obowiązku zajmować się królewskimi zbrojami. Zastrzeżono też, że praca samego Walentego nie była wliczana do pensji – podpisywano z nim za to osobny rachunek⁴². 1 czerwca 1561 r. Walenty Siebenbürger otrzymał zapłatę 4000 florenów za dostarczenie 300 cetnarów miedzi i 16 cetnarów cyny⁴³. 31 sierpnia 1563 r., król zwolnił go ze stanowiska nadwornego płatnerza („dimissus est a Curia”)⁴⁴.

W tym miejscu należy wyjaśnić ważną kwestię związaną z marką płatnerską Floriana i Walentego (Valentina) Siebenbürgerów. Sygnowali oni swoje wyroby takim samym znakiem, przedstawiającym hełm turniejowy z pióropuszem, po bokach którego widniały ich inicjały VS i FS. W literaturze światowej znany jest tylko Valentin (około 1510–1564)⁴⁵. O Florianie nie wiadomo natomiast nic, dlatego jego markę interpretuje się jako Valentin, Falentin (Fallenthin)⁴⁶, lub przypisuje innemu norymberskiemu płatnerzowi, Fryderykowi Schmidowi⁴⁷.

Z całą mocą musimy podkreślić, że marka płatnerska FS pojawiająca się na zbrojach należy do Floriana Siebenbürgera. Nie wiemy, gdzie prowadził warsztat w pierwszym etapie swojej aktywności zawodowej. Możemy jednak w bar-

⁴⁰ Ibidem, s. 126–127.

⁴¹ Ibidem, s. 37.

⁴² S. Tomkiewicz, op. cit., s. 147; A. Swaryczewski, op. cit., s. 127.

⁴³ A. Chmiel, op. cit., s. 5; A. Swaryczewski, op. cit., s. 127.

⁴⁴ S. Tomkiewicz, op. cit., s. 147; A. Swaryczewski, op. cit., s. 127.

⁴⁵ W. Boenheim, *Nürnberger Waffenschmiede ihre Werke in den Kaiserlichen und anderen Sammlungen*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses”, t. XVI, 1895, s. 370–375; idem, *Meister der...*, s. 201–202; C. Gurlitt, op. cit., s. 75–77; S. V. Grancsay, *Catalogue of Armor...*, s. 56–59; A. von Reitzenstein, *Ein Harnisch Valentin Siebenbürgers in französischem Museumbesitz*, „Zeitschrift der Gesellschaft für historische Waffen- und Kostümkunde”, t. XV, 1973, z. 2, s. 99–108; *Gothic and Renaissance Art in Nuremberg*, New York 1986, s. 456–457, 461–464; *Nürnberger Künstlerlexikon: Bildende Künstler, Kunsthandwerker, Gelehrte, Sammler, Kulturschaffende und Mäzene vom 12. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts*, München 2007, s. 1437.

⁴⁶ E. von Lenz, *Ein Harnisch...*, s. 156–157; B. Thomas, *Deutsche...*, s. 65; H. Nickel, *Ulstein...*, s. 287; *Gothic and Renaissance...*, s. 456–457, 461–462;

⁴⁷ W. Boenheim, *Nürnberger Waffenschmiede...*, 371; idem, *Meister der...*, s. 201; C. Gurlitt, op. cit., s. 75–77; J. Mann, *The Wallace Collection...*, t. I, s. 217–218; A. von Reitzenstein, *Ein Harnisch...*, s. 101; J. P. Reverseau, op. cit., s. 128.

dzo ogólny sposób prześledzić jego polski, piętnastoletni okres służby na dworze królewskim. Musiał być znanym i cenionym płatnerzem, co odzwierciedlone jest w jego rocznej pensji. Taka sama suma została przydzielona jego bratu Valentynowi, który funkcję nadwornego płatnerza pełnił przez trzy lata. Świadczy to o tym, że ich poziom jakościowy był równy. Obydwaj, oprócz napraw wykonywali zbroje, a przede wszystkim, przez 18 lat mieli w opiece wypełnioną wspaniałym orężem zbrojownię królewską. Przyczynili się też do zacieśniania kontaktów w dziedzinie broni i zbroi pomiędzy Krakowem i Norymbergą (tabela 3).

Nie wiemy czy Marcin i Piotr byli powiązani więzami rodzinnymi z Florianem i Walentym (Valentinem). Jednak zbieżność nazwisk, zawodów i to samo miejsce pochodzenia, może świadczyć o pokrewieństwie.

W źródłach innsbruckich zapisano, że tamtejszy płatnerz Hans Prunner (czynny w latach 1482–1499)⁴⁸, wykonał w 1493 r. zbroje dla synów króla Polski⁴⁹. Prawdopodobnie zamówienie zostało złożone jeszcze przez króla Kazimierza IV dla Jana, Aleksandra i Zygmunta. Zachowane dzieła Hansa Prunnera, pokazują nam, że musiały to być niemieckie zbroje gotyckie⁵⁰.

Ważnych informacji dostarczają nam archiwalia z przebiegu politycznych spotkań monarchów. Według nich, Zygmunt I na zjeździe w Wiedniu w 1515 r. otrzymał od cesarza Maksymiliana I (1493–1519) *dwa konie odziane w zbroję, w tym jeden aż do kopyt był stalą pokryty*⁵¹. To wydarzenie potwierdzone jest także w źródłach angielskich. W liście Roberta Wingfielda (1464–1539), dyplomaty przebywającego na dworze cesarskim, do króla Anglii Henryka VIII (1509–1547) datowanym na 24 lipca 1515 r., zawarta jest informacja, w której Wingfield oświadcza, że cesarz dał ostatnio prezent młodemu królowi polskiemu, dwa rumaki, wszystkie wyposażone w stalowe ochrony pęciny, dokoła wybrzuszone, ochraniające boczne miejsca⁵². Obydwie relacje różnią się tylko liczbą pełnych zbroi końskich.

Istnienie tego typu zbroi potwierdzają źródła ikonograficzne. W ostatniej ćwierci wieku XV skonstruowano zbroję na konia zakrywającą całe ciało zwierzęcia, za wyjątkiem kopyt. Pancierz tego typu odnaleźć można na ikonografiach związanych z cesarską rodziną Habsburgów⁵³. Jego elementy zamontowane były tak,

⁴⁸ O. Gamber, Ch. Beaufort, op. cit., s. 253.

⁴⁹ B. Thomas, O. Gamber, *Die Innsbrucker...*, s. 20.

⁵⁰ Ibidem; *iiidem, Katalog der...*, s. 125–126, 167, 253.

⁵¹ J. Kieszkowski, *Kanclerz Krzysztof Szydłowiecki*, Poznań 1912, przypis 39, s. 579; Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej...*, s. 208.

⁵² Cyt. za.: J. Mann, *Notes on the Armour of the Maximilian Period and the Italian Wars*, „Archaeologia”, t. LXXIX, 1929, s. 243.

⁵³ H. Burgkmair, *Triumph Kaiser Maximilians*, Wien 1880, ryc. 57, 59; J. Mann, *Notes on the Armour...*, Plate LXXXIII, ryc. 1–2; Gamber O., *Der Turnierharnisch zur Zeit König Maximilian I.*

by wyszkolony koń nie miał trudności z poruszaniem się. Świadczy o tym list płatnerza Lorenza Helmschmida z Augsburga (1445–1515) do markiza Franciszka II Gonzagi (1466–1519) z 1512 r., w którym czytamy: *piękna zbroja na konia, cała pasami pokrywa go od łba do kopyt, można się nią posługiwać bez wysiłku i jak ja widzę wielkich jeźdźców to moim zadaniem jest wykonać tak piękne zbroje na konia*⁵⁴.

Z praktycznego punktu widzenia ochrona nóg konia nie była potrzebna. Ponadto wysoka cena za wykonanie dodatkowych elementów, w samym już zamyśle, wykluczała powszechne użycie pancerzy tego typu⁵⁵. Praktyczność nie była jednak elementem decydującym o wykonaniu tej konkretnej zbroi. Umiejętności techniczne płatnerza miały dodać splendoru samemu monarsze. Maksymilian I był człowiekiem renesansu, który według słów Leona Battisty Albertiego *potrafi dokonać wszystkiego, na co przyjdzie mu ochota*. Takie elementy uzbrojenia ochronnego konia wykonywano na specjalne zamówienie – w tym przypadku na życzenie cesarza, najprawdopodobniej w augsburskim warsztacie Helmschmidów. Był to zarazem doskonały prezent świadczący o powadze politycznego spotkania dwóch monarchów.

Jedna z części ochrony nogi konia zachowała się w Musée Royal de l'Armée et de l'Histoire Militaire w Brukseli. Wykonano ją prawdopodobnie w 1515 r. w warsztacie Helmschmidów w Augsburgu, specjalnie na zjazd wiedeński⁵⁶.

Dwie części znajdowały się w zbrojowni Radziwiłłów w Nieświeżu. Mówi o tym katalog firmy aukcyjnej Christie z 29 czerwca 1926 r. Przedstawione tam dwa elementy skatalogowano jako „rzadkie tarczki do kopii”. W rzeczywistości są to górne ochrony tylnych nóg konia⁵⁷, które z dużą dozą prawdopodobieństwa pochodzą ze zbroi na konia подарowanej królowi Zygmuntowi I.

Nawet, jeśli angielski dyplomata się pomylił i była tylko jedna pełna zbroja na konia, to i tak dużo. Trudno cokolwiek powiedzieć o drugim egzemplarzu. Możemy jedynie stwierdzić, że również był wykonany z metalu. Jeśli przyjmiemy, że angielski

und das Thun'sche Skizzenbuch, „JKHSW”, t. LIII, 1957, s. 34, 39; L. G. Boccia, *Dizionario terminologici. Armi difensive del Medioevo all' Eta Moderna*, Florence 1982, rys. 73G–G¹; S. W. Pyhrr, D. J. LaRocca, D. H. Breiding, op. cit., nr kat. 3; P. Terjanian, op. cit., ryc. 5, s. 308, ryc. 7, s. 309, ryc. 30, s. 342–343.

⁵⁴ Cyt za J. Mann, *Notes on the Armour...*, s. 243.

⁵⁵ L. Rongström, *Horse equipment*, [w:] *Riddarlek och Tornerspel. Tournaments and the Dream of Chivalry. Katalog sammanställd av Lena Rangström*, Sztokholm 1992, s. 354, nr kat. 81; W. Dziewanowski, *Zarys dziejów uzbrojenia w Polsce*, Warszawa 1935 s. 196; J. Hewitt, op. cit., t. III, ryc. 99, s. 534–537; W. Świętosławski, *Zbroja końska, rząd i oporządzenie jeździeckie*, [w:] *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, red. A. Nowakowski, Toruń 1998, s. 109.

⁵⁶ Ch. ffoulkes, *The armourer...*, s. 9–10; S. W. Pyhrr, D. J. LaRocca, D. H. Breiding, op. cit., s. 32.

⁵⁷ *Catalogue of Fine Armour removed from the Armoury of a Russian Prince. On Tuesday, June 29, b.m.w., 1926*, nr 115, 119; J. Mann, *Notes on the Armour...*, s. 243; M. Cieśla, *Zbrojownia Radziwiłłów – ostateczny...*, nr 115, 119, s. 21.

dypłomata mówił prawdę, to dwie zbroje z pełnymi ochronami nóg znalazły się w osobistym posiadaniu polskiego monarchy. W 1515 r. na Wawel musiały dotrzeć owe dwie wspaniałe zbroje, które były niezwykle cennym nabytkiem dla prywatnej zbrojowni Jagiellonów okresu „złotego wieku”.

Zygmunt II August przejawiał szczególne zamięrowanie do broni⁵⁸. O zasobności i jakości jego zbrojowni świadczą słowa nuncjusza papieskiego w Polsce, biskupa kameriańskiego Bernarda Bongiovanniego, który w 1560 r. relacjonował papieżowi: *widziałem także 20 zbroi królewskich, z których cztery przedziwnej roboty, mianowicie jedna z piękną rzeźbą i wysadzeniem srebrem figurami, wyrażającymi wszystkie odniesione przez przodków na Moskwie zwycięstwa. Kosztowała 6000 skudów (skudów). Na innych są inne zwycięstwa*⁵⁹.

Na dworze królewskim znajdowało się wielu innych utalentowanych rzemieślników, m.in. Jan Herman de Monte Mariae, nazwany w księdze „pictor seu potius sculptor ferri”. Trudnił się prawdopodobnie trawieniem i cyzelowaniem broni. Nicolaus Brathek zatrudniony w stajni królewskiej był odpowiedzialny za zakładanie ciężkiej zbroi na konia. Taką samą funkcję pełnił Ioannes Zelyslawsky⁶⁰.

Źródła mówią nieco o rzemieślnikach i zbrojach, choć informacje trudno uznać za wyczerpujące. W 1556 r. Jerzy (Georgium) Khun przerobił królewski pancerz (Sacrae Mtis Regiae lorarium). Do Tykocina dostarczono różne sprzączki i zapięcia do naramienników, taszek i dużych nakolanków. W 1564 r. zreperowano zbroję Jego Królewskiej Mości. Złotnik Stanisław (Stanislao) Marklicz, otrzymał zlecenie na posrebrzenie drewnianych części husarskiego siodła⁶¹.

W źródłach znajdujemy także wzmianki o turniejach, choć informacje o uzbrojeniu biorących w nich udział rycerzy nie są w nich wymieniane. Spowodowane to było faktem, że dla osób zajmujących się turniejami informacje o rodzajach elementów uzbrojenia pojawiających się na takich wydarzeniach nie były istotne, a więc nie warte wspomnienia.

Marcin (Martii) Jaross, zarządca królewskiej stajni miał przygotować wszystkie potrzebne rzeczy do turnieju na kopie dla Jego Królewskiej Mości. Przygotowane miały zostać również 48 łokci materiału z herbami na przykrycie koni i tarcz dla Jego Królewskiej Mości oraz jego własna broń, którą zamierzano wysłać księciu Prus⁶².

⁵⁸ W. Łoziński, *Życie polskie w dawnych wiekach*, Lwów 1921, s. 152.

⁵⁹ Cyt za: E. Rykaczewski, *Relacje nuncjusów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, t. I, Berlin–Poznań 1864, s. 99; Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej...*, s. 196; S. Cynarski, op. cit., s. 77.

⁶⁰ S. Tomkiewicz, op. cit., s. 29, 66, 68.

⁶¹ A. Chmiel, op. cit., s. 115–268.

⁶² Ibidem, s. 216.

W 1546 r. wysłano do Włoch wyciętą szubę, jako miarę na zbroje. 17 czerwca 1556 r. z Norymbergii przywieziono trzy *arma catapharacta*⁶³, czyli najcięższy rodzaj zbroi, w skład którego wchodziła również zbroja na konia. Pojawiają się także wzmianki o gladiatorach, czyli wytwórcach mieczy: Michale (Michaelu) Hungarusie⁶⁴ i Józefie (Iocephie) Proschewskim (sprowadzonym z Piotrkowa do Grodna). Obydwaj pracowali dla Jego Królewskiej Mości⁶⁵.

Wiele zachowanych zabytków broni, będącej własnością Zygmunta II Augusta, było eksponowanych na wystawach w Polsce⁶⁶. Nie wszystkie są jednak znane, nawet te przechowywane w kolekcjach szwedzkich.

Królewska Zbrojownia przechowuje sztylet ostatniego Jagiellona, którego rękojeść i jelec wykonane są z kła morsa. Na nim wykonano techniką reliefową z jednej strony popiersie króla, pod którym znajduje się napis SIGISM. [UNDUS] AVGVS[TUS]/ D[EI] GR[ATIA] REX POLON[IAE]/ M.[AGNUS] DUX.LITHUA[NIAE], z drugiej strony pod koroną orzeł, a poniżej anielskie głowy⁶⁷. Własnością Zygmunta II Augusta były też prawdopodobnie trzy brygantyny⁶⁸. Dwie są przedstawione na stronach internetowych szwedzkiego muzeum Livrustkammaren. Wykonane są w kształcie kamizelki. Różnią się jednak rozmiarami płytek⁶⁹.

W publikacji z 1921 r. Władysław Łoziński zamieścił rysunek nagolenicy i zinterpretował ją jako własność Zygmunta II Augusta⁷⁰. Pojawił się więc nowy ślad zbroi należącej do polskiego króla. Nie mogła jednak należeć do ostatniego Jagiellona, ponieważ jest to wyrób późniejszy. Niemniej jednak istniało duże prawdopodobieństwo, że był on własnością któregoś z królów elekcyjnych. Nagolenica znajduje się obecnie w Bayerisches Nationalmuseum w Monachium (Ryc 1). Zachował się też

⁶³ Ibidem, s. 67, 228.

⁶⁴ S. Tomkiewicz, op. cit., s. 38, 154.

⁶⁵ Ibidem, s. 38, 154, 158.

⁶⁶ *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. I 20, I 21, I 22, I 23, I 24.

⁶⁷ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=8&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=20&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=36](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=8&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=20&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=36), dostęp: 29 IV 2016 r.

⁶⁸ O brygantynie vide: M. Gradowski, Z. Żygulski jun., *Słownik uzbrojenia historycznego*, Warszawa 1998, s. 121. O jednej wspomina Żygulski. Zob: Z. Żygulski jun., *Bronń w dawnej...*, s. 197, ryc. 66.

⁶⁹ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=1&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=5](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=1&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=5), dostęp: 29 IV 2016 r; [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection\\_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=1&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=7](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=1&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=7), dostęp: 29 IV 2016 r.

⁷⁰ W. Łoziński, op. cit., s. po 152.

napierśnik zbroi w Museo delle Armi „Luigi Marzoli” w Brescii⁷¹ (Ryc. 2). W literaturze przedmiotu zinterpretowano te elementy jako należące do zbroi do turnieju pieszego⁷². Trudno dyskutować nad podporządkowaniem jej do konkretnego typu nie posiadając pozostałych elementów. Jednakowoż napierśnik posiada otwory do montowania haka na kopię, co sugeruje jeździeckie przeznaczenie zbroi.

Wyżej wymienione elementy są niezwykle ciekawe, ponieważ dekoracja na nich przedstawiona może być kojarzona z polską proveniencją. Grawerowana ornamentacja ukazuje koronowanego orła. Nad i pod nim, znajduje się monogram zwieńczony otwartą koroną, z której wystają liść palmowy i liść wawrzynu. Litery monogramu zostały odczytane przez Bruno Thomasa i Ortwin Gamera jako MSFAIPGV⁷³, lecz do dziś nie rozszyfrowano ich znaczenia. Dzięki informacjom przekazanych przez włoskich kolegów udało mi się ustalić, że części tej zbroi przypisywane są członkowi rodziny Martinengo z Brescii – dekoracja przedstawia ich herb⁷⁴.

Władysław Łoziński zamieścił jeszcze jeden rysunek broni należącej do polskiego monarchy. To czekan, który na pewno związany jest z królem Janem II Kazimierzem (1648–1668). Monogram ICR oznacza – *Ioannes Casimirus Rex*⁷⁵.

Informacji na temat broni królewskiej dostarcza nam inwentarz skarbcza koronnego. Są to niestety dane bardzo ogólne, ale na ich podstawie jesteśmy w stanie zidentyfikować niektóre zachowane do naszych czasów eksponaty. To bronie o charakterze insygnium, czyli symbolu władzy królewskiej. Do nich możemy zaliczyć włócznię św. Maurycego⁷⁶ i szczerbiec – miecz koronacyjny. Do tego typu należał też miecz (określony jako mały mieczyk) będący własnością Zygmunta II Augusta, użyty przy jego koronacji w 1530 r. Kilkakrotnie wymieniany jest miecz w srebrnej i pozłacanej pochwie, służący do pasowania na rycerzy z napisem SIGISMUNDUS REX JUSTUS⁷⁷.

Już za czasów Zygmunta I i jego syna w skarbcu przechowywano trzy miecze w srebrnych pochwach, подарowane przez papieża za zasługi dla chrześcijaństwa⁷⁸.

---

⁷¹ B. Thomas, O. Gamber, *Die Mailänder Plattnerkunst...*, s. 1083.

⁷² Ibidem, s. 1083.

⁷³ Ibidem, s. 1084.

⁷⁴ Informację przekazała mi Pani Piera Tabaglio z Archivio Fotografico Civici Musei d'Arte e Storia Via Musei 81, Brescia, za co serdecznie dziękuję.

⁷⁵ F. Pułaski, *Inwentarz zbrojowni Ordynacji Hr. Krasińskich*, Warszawa 1910, nr inw. 685; W. Łoziński, op. cit., s. 160. Czekan ten zaginął w czasie II wojny światowej.

⁷⁶ F. Kopera, *Dzieje skarbcza koronnego, czyli insygniów i klejnotów koronnych polskich*, Kraków 1904, s. 9.

⁷⁷ Ibidem, s. 21–182.

⁷⁸ Ibidem, s. 61. Prawdopodobnie były to miecze Kazimierza IV Jagiellończyka, Zygmunta I Starego i Zygmunta II Augusta.

Ryc. 1. Nagolenica zbroi przedstawiciela rodziny Martinengo z Bresci. Bayerisches Nationalmuseum w Monachium nr inw. W 1466 (Fot. Bastian Krack).

Ryc. 2. Napierśnik zbroi przedstawiciela rodziny Martinengo z Bresci. Museo delle Armi „Luigi Marzoli” w Bresci (Fot. Piera Tabaglio, Archivio Fotografico Civici Musei d’Arte e Storia Via Musei 81, Brescia).

Po śmierci Stefana Batorego przybył jeszcze jeden taki miecz i aż 62 bogato dekorowane szable⁷⁹. Był też rząd do złotego siodła⁸⁰, 40 par strzemion posrebrzanych i złoconych, i 20 par srebrzonych ostróg⁸¹. Szyszaków srebrzonych i złoconych ze szkofiami było 24, 2 szkofie z bogatą dekoracją, 2 przyłbice, nieokreślona liczba szturmaków z zasłonami, pugańał ze złotą rękojeścią oraz 4 kordelasy oprawione złotem. Ponadto w królewskim posiadaniu znajdowały się także 3 okrągłe tarcze nabijane (repusowane) srebrem⁸².

Za Jana III w 1686 r. zbiory oręża zgromadzone w skarbcu przedstawiały się skromniej. Połączanych szabel było już tylko 28, szabel prostych 3, koncerz hiszpański złożony bez pochwy – 1, koncerzy (zapewne polskich) w oprawie – 2, szy-

⁷⁹ Ibidem, s. 129–130.

⁸⁰ Prawdopodobnie jest to złote siodło Zygmunta II Augusta. Vide: F. Kopera, op. cit., s. 152. Z relacji Bernadra Bongiovanni: „Na koniec 30 siodel i rzędów tak bogatych, iż niepodobna widzieć gdzie indziej bogatszych, że niektóre są ze szczerzego złota, to nie zadziwia bynajmniej, wiedząc, że należą do takiego króla, temubycy nikt nie uwierzył, kto nie widział”. E. Rykaczewski, op. cit., s. 100; F. Kopera, op. cit., s. 73; A. Przeździecki, *Jagiellonki Polskie*, t. III, Kraków 1868, s. 251; Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej...*, s. 196; S. Cynarski, op. cit., s. 77.

⁸¹ F. Kopera, op. cit., s. 132.

⁸² Ibidem, s. 133–135, 183.

szaków złocistych – 2, żelazny – 1 i biały – 1. Oprawionych w srebro i pozłacanych buzdyganów – 1 i 2 miecze papieskie: Pawła III – należący do Zygmunta II Augusta oraz Grzegorza XIII – należący do Stefana Batorego. Ostróg znajdowały się tylko 2 pary, jedna złocista, druga żelazna oraz 20 żelaznych siodeł husarskich, określonych jako przestarzałe⁸³.

Za Augusta II i Augusta III broń w skarbcu zaniedbano i praktycznie niszczała. Metalowe części zardzewiały a z niektórych broni wypadła złota i srebrna dekoracja⁸⁴.

W 1792 r. znów spisano zawartość skarbcza, a jego zasobność – w porównaniu z epoką poprzednich królów – świadczy o znacznej dewastacji zasobów. Znajdował się w nim szczerbiec, miecz Zygmunta I oraz jeszcze 2 miecze, jeden z herbem polski, drugi z litewskim. Z innych broni były: pałasz i 6 koncerzy hiszpańskich, 2 żelazne buzdygany, a ponadto 26 siodeł – kulbak i 16 par starych żelaznych ostróg⁸⁵.

Niniejszy artykuł z pewnością nie wyczerpuje poruszonej tematyki. W dalszym ciągu trzeba podejmować poszukiwania naszych zabytków, w tym oręża, chociaż zadanie to nie należy do najłatwiejszych. O ile na przykład na broni siecznej i palnej możemy znaleźć napisy oraz herby, to gorzej przedstawia się sprawa z uzbrojeniem ochronnym, gdzie oprócz dekoracji nie mamy żadnych śladów mogących świadczyć o królewskiej przynależności⁸⁶.

Należy się też zastanowić, jaką broń uznać za królewską, a będącą własnością Augusta II Mocnego i Augusta III. Czy całość kolekcji? A może tylko tę część, na której znajdują się królewskie herby czy monogram FAR (Fridericus Augustus Rex) i AR (Augustus Rex). Czy brać pod uwagę te egzemplarze broni, które zostały nabyte lub подарowane w czasie ich panowania? Dwie ostatnie możliwości zostały uwzględnione w tej publikacji. Ale sprawa ta pozostaje otwarta do ewentualnej dyskusji w szerokim gronie specjalistów.

Dotychczasową wiedzę należałoby zebrać w katalogu tematycznym, zaopatrzonym w wyczerpujący merytoryczny opis oraz wysokiej jakości dokumentację fotograficzną, co kilka lat uaktualnianą o nowe odnalezione zabytki.

Słowa kluczowe:

Broń, uzbrojenie, pancerz, arsenał, muzealia

---

⁸³ Ibidem, s. 206–207.

⁸⁴ Ibidem, s. 217.

⁸⁵ Ibidem, s. 231–232.

⁸⁶ Niektóre zbroje noszą sygnatury, niekiedy trudne do rozszyfrowania. Vide: Z. Bocheński, *Bechter z roku 1580 i jego pochodzenie na tle typologiczno-porównawczym*, „Studia i Materiały do dziejów Dawnego Uzbrojenia i Ubioru Wojskowego”, cz. V, Kraków 1971, s. 5–56.

Tabela 1. Uzbrojenie królów Polski

Lp.	Przedmiot	Własność	Obecne miejsce przechowywania, numer inwentarzowy	Wykonawca, miejsce, rok
1.	Włócznia Świętego Maurycego ¹	Królowie Polski od Bolesława Chrobrego do Stanisława Augusta Poniatowskiego	Skarbiec katedralny na Wawelu, Kraków	Niemcy, ok. 1000 r.
2.	Miecz koronacyjny „Szczerbiec” ²	Królowie Polski od Władysława Łokietka	Skarbiec koronny, Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 137	Krąg lotaryńsko-mozański (?), II ćwierć XIII w.
3.	Hełm przyłbica ³	Kazimierz III Wielki	Skarbiec katedralny na Wawelu, Kraków	Warsztat włoski, 1350–1369 r.
4.	Strzemia i ostrogi ⁴	Kazimierz IV Jagiellończyk	Kunst Historisches Museum Wien, Hofjagd-und Rüstammer, Wien, A 27, A 28	Praga (?) ok. 1450 r.
5.	Ochrona nogi konia ⁵	Zygmunt I Stary	Musée Royal de l’Armée et de l’Histoire Militaire, Bruxelles	Niemcy, Augsburg, prawdopodobnie Lorenz lub Kolman Helmschmid, 1514–1515
6.	Fragmenty miecza ⁶	Zygmunt I Stary	Skarbiec katedralny na Wawelu, Kraków	1521
7.	Miecz SIGISMUNDUS REX JUSTUS ⁷	Zygmunt I Stary	Skarbiec koronny, Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 4749	Niemcy, 1526 r.

¹ Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 87–89, ryc. 1.

² A. Nadolski, *Szczerbiec (próbą analizy bronioznawczej). Na granicach archeologii*, „Acta Archaeologica Lodziensia”, nr 17, 1968, s. 105–124; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 89–92; *Zbiory Zamku Królewskiego na Wawelu*, red. J. Szablowski, Warszawa 1990, nr kat. 97; *Zbiory Zamku Królewskiego na Wawelu*, red. J. Szablowski, Warszawa 1975, nr kat. 151; M. Rożek, op. cit., s. 135–140; M. Biborski, J. Stepiński, G. Żabiński, (2011). *Szczerbiec (The Jagged Sword) – the Coronation Sword of the Kings of Poland*, „Gladius”, 2011, t. XXXI, s. 93–148.

³ Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej...*, s. 140, ryc. 30–31; Z. Wawrzonowska, *Rząd koński i oporządzenie jezdzieckie [w:] Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*, red. A. Nadolski, Łódź 1990, s. 190, ryc. XVIII, s. 496.

⁴ B. Thomas, O. Gamber, H. Schedelmann, op. cit., nr kat. 13; B. Thomas, *Die Polonica...*, s. 51–54; B. Thomas, O. Gamber, *Katalog der...*, s. 71, ryc. 17; Z. Żygulski jun., *Broń w dawnej...*, s. 141–142, ryc. 36; *Zbiory Zamku Królewskiego na Wawelu*, red. J. Szablowski, Warszawa 1990, s. 33; A. Nowakowski, *Uzbrojenie ochronne [w:] Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*, red. A. Nadolski, Łódź 1990, s. 49–50, ryc. 1a–1b, s. 497.

⁵ Ch. ffoulkes, *The armourer...*, s. 9–10; S. W. Pyhrr, D. J. LaRocca, D. H. Breiding, op. cit., s. 32; *Catalogue of Fine Armour removed from the Armoury of a Russian Prince. On Tuesday, June 29, b.m.w.*, 1926, nr 115, 119; J. Mann, *Notes on the Armour...*, s. 243; M. Cieśla, *Zbrojownia Radziwillów – ostateczny...*, nr 115, 119, s. 21.

⁶ A. Bochnak, op.cit., s. 151–152; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 194.

⁷ *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1975, nr kat. 158; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1990, nr kat. 101; M. Rożek, op. cit., s. 141; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 193–194, ryc. 60; idem, *Stara broń...*, nr kat. 30; A. Nadolski, *Polska broń...*, s. 88–89, ryc. 39–40.

8.	Miecz ⁸	Zygmunt I, Zygmunt II August	Skarbiec katedralny na Wawelu, Kraków	Melchior Baier, projekt Peter Flötner, Norymberga, 1540 r.
9.	Mały mieczyk ⁹	Zygmunt II August	Skarbiec koronny – obecnie zaginiony	Prawdopodobnie ok. 1529 r.
10.	Zbroja ¹⁰	Zygmunt II August	Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 55.3269	Jörg Seusenhofer, Innsbruck, 1533 r.
11.	3 miecze w srebrnych pochwach, połączane, przysłane przez papieży ¹¹	Zygmunt II August	Skarbiec koronny – obecnie zaginione	?
12.	Helm – szturmak ¹²	Zygmunt II August	Livrustkammaren, Stokholm, 17989	Prawdopodobnie Włochy, warsztat mediolański, ok. 1550–1560 r.
13.	Zbroja i zbroja na konia ¹³	Zygmunt II August	Livrustkammaren, Stokholm, 2603, 2892	Kunz Lochner, Norymberga, 1557 r.
14.	Zbroja na konia ¹⁴	Zygmunt II August	Оружейная палата, Москва, Or-349/1-7	Kunz Lochner Norymberga, 1552–1557 r.
15.	3 pełne zbroje wraz ze zbroją na konia ¹⁵	Zygmunt II August	Obecnie niezidentyfikowane	Norymberga, ok. 1556 r.
16.	Sztylet SIGISM. AVGVS/ DGREX POLON/ M.DUX.LITHA ¹⁶	Zygmunt II August	Livrustkammaren, Stokholm, 4807, (5699)	Europa Zachodnia, 1550–1570 r.
17.	Puginał SIKISMUNDUS d. GR ¹⁷	Zygmunt II August	Государственный Эрмитаж, Санкт-Петербург, Z.O 2673	Europa Zachodnia, 1550–1570 r., przerabiany w XIX w.

⁸ A. Bochnak, op. cit., s. 201–202; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 194, ryc. 61; A. Nadolski, *Polska broń...*, s. 89, ryc. 38; *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. I 16.

⁹ F. Kopera, op. cit., s. 61, 128, 182.

¹⁰ W. Boenheim, *Die Waffenschmiede Seusenhofer...*, ryc. 8–9, s. 302; B. Thomas, *Deutsche...*, s. 53; idem, *Der Knabenharnisch...*, s. 221–234; idem, *Die Wiener...*, s. 1275–1306; idem, *Die Polonica...*, s. 61–63; idem, *Neues aus der Budapester...*, s. 59; B. Thomas, O. Gamber, *Konrad Seusenhofer...*, s. 51, 63; F. Temesváry, C. Kiadó, H. Kiadó, op. cit., s. 56; J. Kalmár, op. cit., ryc. 73, s. 293; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 196, ryc. II, 67–68; M. Cieśla, *Broń renesansowa...*, s. 14–15.

¹¹ F. Kopera, op. cit., s. 61. Prawdopodobnie były to miecze: Kazimierza IV Jagiellończyka, Zygmunta I Starego i Zygmunta II Augusta.

¹² *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. I 21.

¹³ M. Cieśla, *Kunz Lochner...*, s. 153–155; B. Thomas, O. Gamber, H. Schedelmann, op. cit., nr kat. 39; N. Drejholt, op. cit., nr kat. 130; H. Maué, T. Eser, S. Hauschke, J. Stolzenberger, op. cit., ryc. 20, s. 148; Z. Bocheński, *O sztuce platnerskiej...*, s. 192–193; H. Nickel, *Ulstein...*, s. 148; O. Gamber, *Der Plattner Kunz Lochner...*, s. 35, 56; K. E. Steneberg, op. cit., s. 31–36.

¹⁴ W. Arend, op. cit., s. 69–72; Z. Bocheński, *O sztuce platnerskiej...*, s. 193; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, ryc. 71; M. Cieśla, *Kunz Lochner...*, s. 144–147.

¹⁵ A. Chmiel, op. cit., s. 67.

¹⁶ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=8&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=20&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=36](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=8&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=20&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=36), dostęp: 29 IV 2016 r.

¹⁷ A. W. Soldatenko, *Europejski oręż paradny XVII–XIX wieku ze zbiorów Państwowego Ermitażu w Leningradzie*, Malbork 1991, nr kat 23.

18.	Brygantyna ¹⁸	Zygmunt II August	Livruskammaren, Stokholm, 2547	Włochy, ok. 1550–1570 r.
19.	Brygantyna ¹⁹	Zygmunt II August	Livruskammaren, Stokholm, 2548	Włochy, ok. 1550–1570 r.
20.	Brygantyna ²⁰	Zygmunt II August	Livruskammaren, Stokholm, ?	Włochy, ok. 1550–1570 r.
21.	Tarcza ²¹	Zygmunt II August	Livruskammaren, Stokholm, 2935	Polska lub Włochy, ok. 1550 r.
22.	Tarcza z popiersiem Zygmunta II Augusta ²²	Zygmunt II August	Livruskammaren, Stokholm, 7021 (3934)	Włochy, 1550–1570 r.
23.	Tarcza ²³	Zygmunt II August	Livruskammaren, Stokholm, 9735	Jörg Sorg, Augsburg, 1548 r.
24.	Tarcza ²⁴	Zygmunt II August	Livruskammaren, Stokholm, 9736	Włochy, Mediolan, ok. 1550 r.
25.	Tarcza ²⁵	Zygmunt II August	Livruskammaren, Stokholm, 17990	Prawdopodobnie Włochy, warsztat mediolański, ok. 1550–1560 r.
26.	Tarcza ²⁶	Zygmunt II August	Rüstkammer im Residenzschloss, Dresden, Y 470	Włochy, ok. 1550 r.
27.	Zbroja ²⁷	Henryk III	Historisches Museum der Stadt Wien, Wien, 594	Augsburg, 1574 r.
28.	Zbroja ²⁸	Henryk III	Kunst Historisches Museum Wien, Hofjagd-und Rüstkammer, Wien, A 1697	Francja, 1560–1575 r.
29.	Zbroja i szyszak ²⁹	Stefan Batory	Kunst Historisches Museum Wien, Hofjagd-und Rüstkammer, Wien, A 609	Zbroja, Praga, ok. 1560 r. Szyszak, Turcja, ok. 1550 r.

¹⁸ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=1&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=6](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=1&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=6), dostęp: 29 IV 2016 r.

¹⁹ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=1&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=7](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=1&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=7) dostęp: 29 IV 2016 r.

²⁰ Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, 197, ryc. 66.

²¹ Ibidem, ryc. 69; *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. I 23.

²² Idem, jun., *Broń w dawnej...*, 197, ryc. 72.

²³ Ibidem; *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. I 22.

²⁴ Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, 197, ryc. 74; *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. I 24.

²⁵ *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. I 21.

²⁶ M. von Ehrental, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 176, s. 187; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, 197, ryc. 70; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 19; *Helme und Schilde*, Dresden, b.d.w, nr kat. 4; *Broń paradna...*, kr kat. 5.

²⁷ B. Thomas, *Die Polonica...*, s. 69–73; idem, *Harnischstudien IV...*, s. 269–271; B. Thomas, O. Gamber, H. Schedelmann, op. cit., nr kat. 53; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 198, ryc. 76.

²⁸ B. Thomas, *Die Polonica...*, s. 69–73; idem, *Harnischstudien IV...*, s. 269–271; B. Thomas, O. Gamber, H. Schedelmann, op. cit., nr kat. 53; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 198, ryc. 77.

²⁹ B. Thomas, *Die Polonica...*, s. 73–76; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 198–199, ryc. 78–79; O. Gamber, Ch. Beaufort, op. cit., s. 213–214, ryc. 124, 141.

30.	Szabla ³⁰	Stefan Batory	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, 337	Węgry, ok. 1560 r.
31.	Szkofia na szyszak lub czapkę ³¹	Stefan Batory	Muzeum Narodowe w Krakowie, Zbiory Czartoryskich, XIII-291	Węgry, 3 ćwierć XVI w.
32.	Miecz papieski (bez rękojeści i jelca) ³²	Stefan Batory	Skarbiec koronny na Wawelu, Kraków (depozyt Muzeum Narodowego, zbiory Czartoryskich)	ok. 1580 r.
33.	Szabla węgierska ³³	Stefan Batory	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, Y 104	ok. 1580 r.
34.	Kalkan ³⁴	Zygmunt III	Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 1306	Persja (?), początek XVII w.
35.	Siodło husarskie ze strzemionami ³⁵	Zygmunt III	Livrustkammaren, Stokholm, 6333-6334	początek XVII w.
36.	Strzelba z zamkiem kołowym SIGISMUNDUS REX POLONIAE 1632 ³⁶	Zygmunt III	Livrustkammaren, Stokholm, 3186 (4742)	Lufa prawdopodobnie Christoph Dobell, Hall
37.	Miecz z pochwą ³⁷	Zygmunt III	Zamek Skokloster, 7289, 7299	Prawdopodobnie Polska, 1600–1650 r.
38.	Strzelba z zamkiem kołowym ³⁸	Zygmunt III	Kunst Historisches Museum Wien, Hofjagd-und Rüstammer, Wien, D 67	Polska (?), 1600–1610 r.
39.	Strzelba z zamkiem kołowym ³⁹	Zygmunt III	Kunst Historisches Museum Wien, Hofjagd-und Rüstammer, Wien, D 68	Polska (?), 1600–1610 r.
40.	Strzelba ⁴⁰	Zygmunt III lub Władysław IV	Muzeum Narodowe, Wrocław Obecnie Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, depozyt 358	I połowa XVII w.

³⁰ Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 199, ryc. 82; idem, *Stara broń...*, nr kat. 99; A. Nadolski, *Polska broń...*, s. 110, ryc. III; *Zbiory Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie*, Warszawa 1994, s. 23.

³¹ Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 199, ryc. 81; idem, *Stara broń...*, nr kat. 100.

³² Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 199, ryc. 80; M. Rożek, op. cit., s. 142.

³³ H. Schuckelt, op. cit., s. 34–35.

³⁴ *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 116; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 290, ryc. 113–114; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1975, nr kat. 260, 261; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1990, s. 40.

³⁵ *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 113; *Orzel i Trzy Korony...*, nr kat. II 31.

³⁶ <http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultDetailView/result.tab.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=5&sp=3&sp=SdetailView&sp=41&sp=Sdetail&sp=1&sp=F&sp=SdetailBlockKey&sp=0>, dostęp: 12 V 2016 r.

³⁷ <http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultDetailView/result.tab.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=5&sp=3&sp=SdetailView&sp=36&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=SdetailBlockKey&sp=1>, dostęp: 12 V 2016 r.

³⁸ B. Thomas, *Die Polonica...*, s. 82–83; *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 119; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 290, ryc. 116.

³⁹ B. Thomas, *Die Polonica...*, s. 81–82; *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 120; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 290, ryc. 117.

⁴⁰ *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 117; Z. Żygulski, jun., *Stara broń...*, nr kat. 101c.

41.	Pancerz paradny ⁴¹	Władysław IV	Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 4856	Siedmiogród, ok. 1640 r.
42.	Miecz ⁴²	Władysław IV	Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 2059	II połowa XVI w.
43.	Zbroja ⁴³	Władysław IV	Livrustkammaren, Stokholm, 2620	Włochy, Mediolan, ok. 1605 r.
44.	Miecz z pochwą Urbana VIII VRB.NO.VIII.P.M.AN. II ⁴⁴	Władysław IV	Zamek Skokloster, 7327	Prawdopodobnie Rzym, ok. 1625 r.
45.	Zbroja ⁴⁵	Władysław IV	Livrustkammaren, Stokholm, 22564-22580 (2626)	Prawdopodobnie Włochy, Mediolan, ok. 1635 r.
46.	Napiersznik wzmacniająca ⁴⁶	Władysław IV	Livrustkammaren, Stokholm, 22570 (2626 g)	Przynależny do zbroi wyżej
47.	Watowany czepiec pod hełm ⁴⁷	Władysław IV	Livrustkammaren, Stokholm, 22568 (2626 e)	ok. 1635 r.
48.	Hełm szturmak ⁴⁸	Władysław IV	Livrustkammaren, Stokholm, 15533 (2626)	Michel Petit, Francja, ok. 1625–1640 r.
49.	Szyszak ⁴⁹	Władysław IV	Livrustkammaren, Stokholm, 22565 (2626 b)	ok. 1635 r.
50.	Strzelba z zamkiem lontowym ⁵⁰	Władysław IV lub Jan II Kazimierz	Livrustkammaren, Stokholm, 11178 (4738)	Praga, ok. 1640–1660 r. Lufa prawdopodobnie H. Mendel
51.	Czekan ⁵¹	Jan II Kazimierz	Zaginiony w czasie II wojny światowej. Zbiory Ordynacji Krasińskich w Warszawie, 685	Polska (?), 1648–1668 r.

⁴¹ *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 194; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 291, ryc. III; idem, *Stara broń...*, nr kat. 101a; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1975, nr kat. 194.

⁴² *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 195; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 291, ryc. 141–144; idem, *Stara broń...*, nr kat. 101b; A. Nadolski, *Polska broń...*, s. 121–122; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1990, nr kat. 104.

⁴³ *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 115; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 291, rys. 142.

⁴⁴ *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. II 46.

⁴⁵ *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 192; *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. III 103; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 291, ryc. 143.

⁴⁶ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=15&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=20&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=23](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=15&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=20&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=23), dostęp: 12 V 2016.

⁴⁷ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=15&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=20&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=21](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=15&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=20&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=21), dostęp: 12 V 2016.

⁴⁸ *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 193; *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. III 104; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 291, ryc. 144.

⁴⁹ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=15&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=18](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=15&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=18), dostęp: 12 V 2016.

⁵⁰ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=17&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=0](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=17&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=0), dostęp: 12 V 2016.

⁵¹ F. Pułaski, op. cit., nr inw. 685; Wł. Łoziński, op. cit., s. 160.

52.	Szyszak ⁵²	Jan III Sobieski	Zaginiony w czasie II wojny światowej. Zbiory Ordynacji Zamoyskich w Warszawie	Polska, 1674 r.
53.	Szabla orla ⁵³	Jan III Sobieski	Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 171	Polska, koniec XVII w.
54.	Koncert paradny z parą pistoletów ⁵⁴	Jan III Sobieski	Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 173	Europa zachodnia, Polska, początek XVII w.
55.	Buława ⁵⁵	Jan III Sobieski	Skarbiec Jasnogórski w Częstochowie	Turcja, XVII w.
56.	Pałasz ⁵⁶	Jan III Sobieski	Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 168	Turcja, XVII w.
57.	Pałasz ⁵⁷	Jan III Sobieski	Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 169	Turcja, XVII w.
58.	Pałasz ⁵⁸	Jan III Sobieski	Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 170	Oprawa i pochwa Turcja XVII w., głównia Europa Zachodnia XVI w.
59.	Puginał z napisem JAN SOBIESKI oraz herbem czteropolowym ze znakami Orła i Pogoni ⁵⁹	Jan III Sobieski	Государственный Эрмитаж, Санкт-Петербург; Z.O. 1220	Europa zachodnia, 1674–1696 r., przerebiana w XIX w.
60.	Miecz papieski ⁶⁰	Jan III Sobieski	Skarbiec koronny, Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 138-139	Rzym, 1676 r.
61.	Siodło ⁶¹	Jan III Sobieski	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, L 45	Turcja, XVII w. Dar króla Jana III dla elektora Johann Georg III
62.	Karabela ⁶²	Stanisław Leszczyński	Muzeum XX Czartoryskich, Kraków, XIV-99a,b	Polska, XVIII w.
63.	Rząd na konia ⁶³	Stanisław Leszczyński	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, K 14	Turcja, 1704 r.

⁵² Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 291.

⁵³ Ibidem, ryc. 349; idem, *Stara broń...*, nr kat. 44; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1975, nr kat. 266.

⁵⁴ Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 291, ryc. 348; idem, *Stara broń...*, nr kat. 103; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1975, nr kat. 210; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1990, nr kat. 125a.

⁵⁵ Z. Żygulski, jun., *Stara broń...*, nr kat. 104.

⁵⁶ *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1975, nr kat. 264; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1990, nr kat. 150b.

⁵⁷ Z. Żygulski, jun., *Stara broń...*, nr kat. 113a.

⁵⁸ Ibidem, nr kat. 113b; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1975, nr kat. 265; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1990, nr kat. 150a.

⁵⁹ A. W. Soldatenko, op. cit., nr kat. 24.

⁶⁰ Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 291, ryc. 346; idem, *Odsiecz Wiedeńska 1683*, Kraków 1988, nr kat. 104; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1975, nr kat. 164; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1990, nr kat. 106; M. Rożek, op. cit., s. 133.

⁶¹ H. Schuckelt, op. cit., s. 78–79.

⁶² *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. IV 35; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 292, ryc. 357; idem, *Stara broń...*, nr kat. 49b.

⁶³ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 14, s. 199.

64.	Siodło ⁶⁴	Stanisław Leszczyński	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, 24386	Polska (?), ok. 1705 r.
65.	Tarcza sercowata ⁶⁵	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, N 145	Augsburg, II połowa XVI w.
66.	Tarcza okrągła ⁶⁶	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, Y 470	Włochy, ok. połowy XVI w.
67.	Tarcza okrągła ⁶⁷	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, N 133	Włochy, ok. połowy XVI w.
68.	Miecz koronacyjny (szabla koronacyjna) ⁶⁸	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, E 742	Niemcy, 1697 r.
69.	Strój koronacyjny, kirys i miecz ⁶⁹	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, I 24, VI 448	Saksonia, 1697 r.
70.	Derka i rząd na konia ⁷⁰	August II Mocny i August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, L 199	Turcja, I połowa XVII w. Użyta w czasie koronacji obydwu Sasów.
71.	Kirys połowy ⁷¹	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, H 2	1697 r.
72.	Szabla ⁷²	August II Mocny	Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków, 3476	Drezno, ok. 1640 r.
73.	Strzelba z zamkiem skalkowym ⁷³	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, Y 341	Turcja, XVII w. Podarowana w 1697 r. przez cara Piotra I.

⁶⁴ Z. Stefańska, *Katalog zbiorów wiek XVIII*, Warszawa 1960, nr kat. 181; *Zbiory Muzeum Wojska ...*, s. 45.

⁶⁵ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 423, s. 89; *Helme und Schilde...*, nr kat. 29. Być może tarcza ta pochodzi ze zbrojowni Zygmunta II Augusta.

⁶⁶ *Helme und Schilde...*, nr kat. 6; *Broń paradna...*, nr kat. 6; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 19. Być może tarcza ta pochodzi ze zbrojowni Zygmunta II Augusta. Józef Wandalin Mniszech (1670–1747), marszałek wielki koronny, podarował ją Augustowi II Mocnemu. Vide. M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 176, s. 187; J. Bäuml, op. cit., s. 118.

⁶⁷ *Helme und Schilde...*, nr kat. 6; Tarcza pochodzi ze zbrojowni Radziwiłłów. W 1723 r. weszła w posiadanie króla Augusta II Mocnego. Vide. M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 709, s. 109.

⁶⁸ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr-Galerie zu Dresden*, Dresden 1900, nr kat. 742, s. 112;

⁶⁹ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 10, s. 198–199, nr kat. 742, s. 112; M. Rożek, op. cit., s. 146; J. Bäuml, op. cit., s. 133–134.

⁷⁰ H. Schuckelt, op. cit., s. 122–123.

⁷¹ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 2, s. 169.

⁷² *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1975, nr kat. 209; *Zbiory Zamku Królewskiego...*, 1990, nr kat. 125b.

⁷³ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 245, s. 189; *Broń paradna...*, nr kat. 131; *Historisches Museum*, Dresden 1979, nr kat. 32; H. Schuckelt, op. cit., s. 90–91; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 178; J. Bäuml, op. cit., s. 120.

74.	Pistolet z zamkiem skałkowym ⁷⁴	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 410	Flandria, ok. 1670- 1680 r.
75.	Miecz ⁷⁵	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, VI 456	Niemcy, początek XVIII w.
76.	4 strzelby z hiszpańskim zamkiem skałkowym ⁷⁶	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Dar króla Hiszpanii Karola II, pomiędzy 1697 a 1700 r.
77.	Kirys polowy ⁷⁷	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, H 3	1702 r.
78.	Strzelba janczarka z zamkiem skałkowym ⁷⁸	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 1126	Zamek Turcja, Haggi Husain, 1703 r., podarowana przez sta- rostę, hrabiego Józefa Potockiego
79.	Pistolet dwulufowy ⁷⁹	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	1704 r.
80.	Garnitur broni z zamkiem skałkowym. ⁸⁰ Strzelba; Para pistoletów	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 1731, J 873, J 914	Friedrich Carlsohn, Drezno, ok. 1705 r.
81.	2 sztylety ⁸¹	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, H 13, H 14.	Dar cara Piotra I, 1707 r.
82.	4 sztylety ⁸²	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, H 16, H 17, H 18, H 20.	Dar cara Piotra I
83.	2 prochownice, pas i dwie ładownice ⁸³	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, Y 290, Y 291, Y 292, Y 293, Y 294	Dar podskarbiego na- dzwornego koronnego Atanazego Miączyn- skiego, 1707 r.
84.	Kordelas i tasak ⁸⁴ (gar- niture broni myśliwskiej)	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, X 410	Warsztat niemiecki, ok. 1708 r.

⁷⁴ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 425, s. 138; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 147a.

⁷⁵ *Historisches...*, nr kat. 14; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 67; *Broń paradna...*, nr kat. 41.

⁷⁶ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1202–1205, s. 61, 63.

⁷⁷ *Ibidem*, nr kat. H3, s. 169.

⁷⁸ *Ibidem*, nr kat. 1126, s. 57; H. Schuckelt, *op. cit.*, s. 104–105.

⁷⁹ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 270, s. 130–131.

⁸⁰ *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 42–44.

⁸¹ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 13, 14, s. 171.

⁸² *Ibidem*, nr kat. 16, 17, 18, 20, s. 171.

⁸³ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 239a–d, s. 189; H. Schuckelt, *op. cit.*, s. 94–95; J. Bäuml, *op. cit.*, s. 120.

⁸⁴ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 17, s. 213; *Broń paradna...*, nr kat. 94.

85.	2 strzelby z zamkiem skalkowym ⁸⁵	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 1173, 1174	Turcja, 1708 r.
86.	Strzelba z zamkiem skalkowym ⁸⁶	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Gottfried Hahn (Hann), Drežno, 1709 r.
87.	Garlacz ⁸⁷	August II Mocny	Государственный Эрмитаж, Санкт-Петербург, Z.O. 5275	Lufa Lazzareno Cominazzo, zamek i oprawa Polska lub Saksonia, 1710–1720 r.
88.	Strzelba z zamkiem skalkowym ⁸⁸	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 1141	Daniel Lagatz, Gdańsk, ok. 1711, po- darowana królowi Au- gustowi II Mocnemu przez podskarbiego wielkiego koronnego Jana Jerzego Przeben- dowskiego (1638- 1729 r.)
89.	Para pistoletów z zamkiem skalkowym ⁸⁹	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, F 456	Zamek – Gdańsk, Daniel Lagatz. Łoże i lufa Lazzareno Cominazzo, przed 1712 r., подарowana królowi Augustowi II Mocnemu przez marszałka wielkiego koronnego Kazimierza Ludwika Bielińskiego (zm. 1713)
90.	Para pistoletów z zamkiem skalkowym ⁹⁰	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Zamek And. Scott, przed 1712 r.
91.	Rząd na konia ⁹¹	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, L 152	Turcja, 1714 r.
92.	Siodło ⁹²	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Dar króla Francji Lu- dwika XIV w 1714 r.
93.	Rząd na konia ⁹³	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, L 9 i L 234	Prawdopodobnie Sied- miogród, 1714 r.

⁸⁵ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1173, 1174, s. 59; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 168;

⁸⁶ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 369, s. 32.

⁸⁷ A. W. Soldatenko, op. cit., nr kat. 32.

⁸⁸ J. Schöbel, *Jagdwaffen und Jagdgerät des historischen Museums zu Dresden*, Berlin 1976, nr kat. 48; *Historisches...*, nr kat. 36; M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1141, s. 58.

⁸⁹ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 456, s. 140.

⁹⁰ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 471, s. 141.

⁹¹ H. Schuckelt, op. cit., s. 96–97.

⁹² M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, s. 197.

⁹³ H. Schuckelt, op. cit., s. 101.

94.	Strzelba z zamkiem skałkowym ⁹⁴	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Prawdopodobnie Rzym (?) dar kardynała Annibale Albani w 1714 r.
95.	Garnitur broni z zamkiem skałkowym: ⁹⁵ Dubeltówka; Para pistoletów	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 1361, J 567, J 568	Lyon, Perssonneau Starszy, ok. 1715 r.
96.	Strzelba z zamkiem skałkowym ⁹⁶	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 821	Gdańsk, ok. 1715 r.
97.	Szabla polska ⁹⁷	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, J 215	Polska (?), 1718 r., podarowana przez któregoś z książąt Radziwiłłów
98.	Kusza, napinacz i kasetka z beltami ⁹⁸	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, U 201, U 221, U 253	Johann Gotfried Haenisch, Drezno, 1719 r.
99.	Kalkan ⁹⁹	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, Y 12	Turcja, XVIII w., dar 1719 r.
100.	Garnitur broni z zamkiem skałkowym ¹⁰⁰ : Strzelba; Para pistoletów; Dwie pary krócie	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 1563, J 877, J 878, J 920-923	Liège, ok. 1720 r.
101.	18 pistoletów z zamkiem skałkowym ¹⁰¹	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Le Lorain, Walencja
102.	Tasak myśliwski ¹⁰²	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, S 121	1722 r.
103.	Oszczepy myśliwskie 8 sztuk ¹⁰³	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	1725 r.

⁹⁴ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1192, s. 61.

⁹⁵ *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 39–41.

⁹⁶ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 821, s. 48; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 54.

⁹⁷ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 215, s. 189; J. Bäuml, op. cit., s. 120.

⁹⁸ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 773, s. 45; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 56–58; J. Bäuml, op. cit., s. 140.

⁹⁹ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1563a–b, s. 75; H. Schuckelt, op. cit., s. 106–107; *Broń paradna...*, nr kat. 128; *Historisches...*, nr kat. 6; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 175.

¹⁰⁰ *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 45–51; J. F. Hayward, *Die Kunst der alten Büchsenmacher 1660–1830*, t. II, Hamburg–Berlin 1968, s. 122, ryc. 110.

¹⁰¹ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1367–1385, s. 69.

¹⁰² Ibidem, nr kat 121, s. 15.

¹⁰³ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 453–460, s. 230.

104.	Miecz papieski od Benedykta XIII ¹⁰⁴	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, E 770.	Rzym (?), 1725 r.
105.	Para kordelasów z bronią palną z zamkami skałkowymi ¹⁰⁵	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, X 519, X 440	Johann Andreas Niefind, Olbernhau, ok. 1725 r.
106.	2 strzelby z zamkiem skałkowym ¹⁰⁶	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 886, 887	Johann Casimir Tanner, Sondershausen, 1723, 1726 r.
107.	Błyszczący kirys ¹⁰⁷	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, H 4	1728 r. (w tym roku przekazany do zbrojowni)
108.	Karabin – granatnik z zamkiem skałkowym i forkiem ¹⁰⁸	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 1570, T 98	Tobias Gräfenstein, Gotha, 1729 r.
109.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹⁰⁹	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 699	Hesja, ok. 1730 r.
110.	Garnitur broni z zamkiem skałkowym ¹¹⁰ : Sztucer; Strzelba (flinta); Para pistoletów	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 889, G 859, J 1394, J 1395	Suhl, przed 1730 r.
111.	Strzelba z zamkiem skałkowym ¹¹¹	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 1812	Georg Zöffel, Wiesenthal, 1730 r.
112.	Para pistoletów z zamkami skałkowymi ¹¹²	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, J 653, J 654	De Crens, Paryż, ok. 1730 r.
113.	Strzelba z francuskim zamkiem skałkowym ¹¹³	August II Mocny	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Dar księcia Jerzego Ignacego Lubomirskiego

¹⁰⁴ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 770, s. 113.

¹⁰⁵ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 124, 125, s. 17; J. Schöbel, *Jagd waffen...*, nr kat. 48; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 9–10; *Historisches...*, nr kat. 72.

¹⁰⁶ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 886, 887, s. 49; *Historisches...*, nr kat. 71; J. Schöbel, *Jagd waffen...*, nr kat. 44.

¹⁰⁷ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 4, s. 169.

¹⁰⁸ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1570a–b, s. 76; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 21–22.

¹⁰⁹ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 699, s. 42–43; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 1; *Broń paradna...*, nr kat. 58.

¹¹⁰ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 889a–c, s. 50; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 11–14; *Broń paradna...*, nr kat. 62; D. Schaal, *Katalog Suhler feuerraffen 17–18 Jh.*, Dresden 1979, nr kat. 20–23; idem, *Suhler Feuerwaffen*, Berlin 1981, nr kat. 21.

¹¹¹ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1812, s. 80; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 20.

¹¹² M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 744, s. 45; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 37–38.

¹¹³ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1213, s. 63.

114.	38 oszczepów myśliwskich ¹¹⁴	August II Mocny, August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	1699–1766 r.
115.	Miecz koronacyjny ¹¹⁵	August III	Skarbiec katedralny na Wawelu, Kraków	Polska lub Saksonia, 1733 r., tkanina Fran- cja, ok. 1730 r.
116.	Miecz ¹¹⁶	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, VI 456	Warsztat niemiecki, początek XVIII w.
117.	Strzelba z zamkiem skalkowym ¹¹⁷	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Berlin, dar króla Prus Fryderyka Wilhelma I, 1733 r.
118.	Strój koronacyjny - kirys ¹¹⁸	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, H 5	1734 r.
119.	2 miecze koronacyjne ¹¹⁹	August II Mocny, August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	1734 r.
120.	Siodło użyte podczas koronacji ¹²⁰	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	ok. 1700 r.
121.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹²¹	August III	Zamek Skokloster, 12130	Elias Schintzel (Schinzel), Berlin, ok. 1690 r.
122.	Sztucer z zamkiem skalkowym ¹²²	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 1196	Joseph Cano, Madryt, 1738 r.
123.	Szabla ¹²³	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	ok. 1740 r.
124.	Pistolet rewolwerowy ¹²⁴	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Drezno ok. 1741 r., dar hrabiego Frydery- ka Augusta Rutow- skiego

¹¹⁴ Ibidem, nr kat. 603–641, s. 41.

¹¹⁵ Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 292

¹¹⁶ J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 67; *Broń paradna...*, nr kat. 41; *Historisches...*, nr kat. 14; J. Bäuml, op. cit., s. 127, 129.

¹¹⁷ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 513, s. 37, nr kat. 934, s. 53.

¹¹⁸ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat H5, s. 170; M. Rożek, op. cit., s. 146.

¹¹⁹ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. E771, E772, s. 113; M. Rożek, op. cit., s. 146.

¹²⁰ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. K12, s. 199.

¹²¹ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=1&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=1](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=1&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=1), dostęp: 19 V 2016 r.

¹²² M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1196, s. 61; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 52.

¹²³ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. E780, s. 113.

¹²⁴ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 20, s. 9.

125.	Garnitur broni z zamkiem skałkowym ¹²⁵ : Sztucer; Strzelba (flinta); Para pistoletów	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 891, G 861, J 683, J 872	Johann Christoph Stockmar, Suhl, 1741–1744 r.
126.	Garnitur broni z zamkiem skałkowym Strzelba z zamkiem skałkowym ¹²⁶ Sztucer; Strzelba (flinta); Para pistoletów	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 892, G 862, J 1400, J 1401	Johann Christoph Stockmar, Suhl, 1741–1744 r.
127.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹²⁷	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 719	Hans Jakob Lage- mann, Hesja, ok. 1690 r., podarowana w 1749 r.
128.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹²⁸	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 681	Przed 1729 r., po- darowana w 1729 r. następcy tronu
129.	2 strzelby z zamkiem skałkowym ¹²⁹	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Lufa i zamek Diego Ventura, Madryt, 1729 r., dar księcia Beira, Józefa w 1733 r.
130.	Strzelba z zamkiem skałkowym ¹³⁰	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 959	Wołyń, 1739 r., podobno wykonana na Wołyniu przez chłopów i podarowana królowi Augustowi III przez wojewodę marszałka wielkiego koronnego, Franciszka Bieleńskiego w 1740 r.
131.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹³¹	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 673	ok. 1740 r.

¹²⁵ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 891a–c, s. 50; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 129; D. Schaal, *Katalog Suhler...*, nr kat. 33–36; idem, *Suhler...*, nr kat. 52; *Historisches...*, nr kat. 28–29.

¹²⁶ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 892a–c, s. 50; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 130; D. Schaal, *Katalog Suhler...*, nr kat. 37–40; *Historisches...*, nr kat. 29; J. Bäumel, *op. cit.*, s. 136, 138.

¹²⁷ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 719, s. 42–43; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 3.

¹²⁸ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 681, s. 42–43; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 5.

¹²⁹ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1210, 1211, s. 63.

¹³⁰ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 959, s. 54; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 55; *Broń paradna...*, nr kat. 59.

¹³¹ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 673, s. 42–43; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 4.

132.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹³²	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 676	ok. 1740 r.
133.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹³³	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 716	ok. 1740 r.
134.	Dubeltówka z zamkiem skałkowym ¹³⁴	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 46	Johann Leopold Milotta, Warszawa, ok. 1740 r.
135.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹³⁵	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 694	ok. 1740 r.
136.	Strzelba z zamkiem skałkowym ¹³⁶	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 1170	Georg Tobias Klette, Drezno, 1740 r.
137.	2 strzelby z zamkiem skałkowym ¹³⁷	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Georg Tobias Klette, Drezno, 1743 r.
138.	Para arkebuzów z zamkami kołowymi ¹³⁸	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 449, G 450	Johann Leopold Milotta, Drezno, ok. 1740 r.
139.	Strzelba z zamkiem skałkowym ¹³⁹	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	P. Knust a Mirow, dar księcia Meklemburgii, Adolfa Fryderyka III
140.	Garnitur broni z zamkiem skałkowym ¹⁴⁰ : Sztucer; Strzelba; Para pistoletów	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 896, G 866, J 694, J 695	Johann Gottfried Kolb, Suhl, 1747 r.
141.	Garnitur broni z zamkiem skałkowym ¹⁴¹ : Sztucer; Strzelba; Para pistoletów	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 898, G 868, J 690, J 691	Johann Gottfried Kolb, Suhl, 1747 r.

¹³² M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 676, s. 42–43; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 6.

¹³³ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 716, s. 42–43; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 2.

¹³⁴ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 46, s. 10; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 23.

¹³⁵ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 694, s. 42–43; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 7; *Broń paradna...*, nr kat. 57.

¹³⁶ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1170, s. 59; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 19.

¹³⁷ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 514, 515, s. 37.

¹³⁸ Ibidem, nr kat. 449, 450, s. 34; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 24–25; J. Schöbel, *Jagd Waffen...*, nr kat. 48; *Historisches...*, nr kat. 73 b.

¹³⁹ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1618, s. 78.

¹⁴⁰ Ibidem, nr kat. 896a–c, s. 51; D. Schaal, *Katalog Suhler...*, nr kat. 49–52; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 15–18.

¹⁴¹ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 898a–c, 51; D. Schaal, *Katalog Suhler...*, nr kat. 55–58; idem, *Suhler...*, nr kat. 23.

142.	Strzelba rewolwerowa z zamkiem skalkowym ¹⁴²	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 56	Georg Ernst Peter, Karlsbad 1723 r. (do zbiorów weszła w 1748 r.)
143.	Strzelba rewolwerowa z zamkiem skalkowym ¹⁴³	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 59	Georg Ernst Peter, Karlsbad 1720 r. (do zbiorów weszła w 1748 r.)
144.	Kordelas ¹⁴⁴	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, 123	ok. 1746 r.
145.	Tasak myśliwski ¹⁴⁵	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, X 503	Hans Peter Oeri, Zurich II połowa XVIII w.
146.	Siodło i strzemiona ¹⁴⁶	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, L 42 i L 279	Turecko-Tatarskie, I połowa XIII w.
147.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹⁴⁷	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 707	ok. 1750 r.
148.	Strzelba z zamkiem skalkowym ¹⁴⁸	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 531	Johann Leopold Milotta, Drezno, 1752 r.
149.	Arkebuz z zamkiem kołowym ¹⁴⁹	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 471	Johann Joseph Futter, Drezno, 1756 r.
150.	3 arkebuzy z zamkiem kołowym ¹⁵⁰	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 472, G 473, G 475	Johann Joseph Futter, Warszawa, 1759 r.
151.	Dwie strzelby z zamkiem skalkowym ¹⁵¹	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden	Heinrich Kappel, Kopenhaga, ok. 1750–1760 r.

¹⁴² M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 58, s. 11; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 53.

¹⁴³ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 59, s. 11; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 155; idem, *Jagdwaffen...*, nr kat. 48; *Historisches...*, nr kat. 68.

¹⁴⁴ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 123, s. 17; M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 427, s. 229.

¹⁴⁵ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 12, s. 15; J. Schöbel, *Jagdwaffen...*, nr kat. 49; *Broń paradna...*, nr kat. 93; J. Bäuml, op. cit., s. 131–132.

¹⁴⁶ H. Schuckelt, op. cit., s. 119;

¹⁴⁷ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 707, s. 42–43; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 8.

¹⁴⁸ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 531, s. 39; J. Schöbel, *Prunkwaffen...*, nr kat. 156.

¹⁴⁹ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 471, s. 35; J. Schöbel, *Jagdwaffen...*, nr kat. 48; *Historisches...*, nr kat. 73 a.

¹⁵⁰ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 472, 473, 475, s. 35; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 28–30.

¹⁵¹ M. von Ehrenthal, *Führer durch das Königliche Historische...*, nr kat. 68, s. 120; M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 1619, 1620, s. 78.

152.	Arkebuz z zamkiem kołowym ¹⁵²	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 477	Johann Joseph Futter, Warszawa, ok. 1760 r.
153.	Sztucer z zamkiem kołowym ¹⁵³	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 600	Philipp Müller, Warszawa, ok. 1760 r.
154.	Arkebuz z zamkiem kołowym ¹⁵⁴	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 536	Philipp Müller, Warszawa, ok. 1760 r.
155.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹⁵⁵	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 900	Johann Wilhelm Spangenberg, Suhl, ok. 1762 r.
156.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹⁵⁶	August III	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Rüstammer, Dresden, G 601	Johann Joseph Futter, Warszawa, 1763 r.
157.	Miecz koronacyjny ¹⁵⁷	Stanisław August Poniatowski	Muzeum Narodowe, Warszawa, SZM-6753	Polska, Warszawa, 1764 r.
158.	Strzelba z zamkiem kołowym ¹⁵⁸	Stanisław August Poniatowski	Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Kraków	?
159.	Szabla ¹⁵⁹	Stanisław August Poniatowski	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, 746	Turcja, podarowana przez posła tureckiego w 1790 r.
160.	Szabla ¹⁶⁰	Stanisław August Poniatowski	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie	Polska, ok. 1791 r.
161.	Szabla, karabela ¹⁶¹	Stanisław August Poniatowski	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, 748	Podarowana porucznikowi Józefowi Golejewskiemu

¹⁵² M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 477, s. 35; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 31.

¹⁵³ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 470–478, s. 35; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 26.

¹⁵⁴ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 600, s. 41; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 27.

¹⁵⁵ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 900, s. 50; D. Schaal, *Katalog Suhler...*, nr kat. 62; idem, *Suhler...*, nr kat. 52.

¹⁵⁶ M. von Ehrenthal, *Führer durch die königliche Gewehr...*, nr kat. 601, s. 41; *Pod jedną koroną...*, nr kat. VII 32.

¹⁵⁷ Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 292, ryc. 377; idem, *Stara broń...*, nr kat. 54; M. Rożek, op. cit., s. 144.

¹⁵⁸ Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 292, ryc. 394.

¹⁵⁹ Z. Stefańska, op. cit., nr kat. 18; *Zbiory Muzeum Wojska...*, s. 51.

¹⁶⁰ *Zbiory Muzeum Wojska...*, s. 51.

¹⁶¹ Z. Stefańska, op. cit., nr kat. 27.

Tabela 2. Prawdopodobne uzbrojenie królów Polski

1.	Mały garnitur zbroi ¹⁶²	Zygmunt II August	Оружейная палата, Москва, Or-348/1-4	Kunz Lochner Norymberga, 1552-1557 r.
2.	Części zbroi do walki pieszej ze spódniczką ¹⁶³	Zygmunt II August	Оружейная палата, Москва, Or-302/1-5	Kunz Lochner Norymberga, 1552-1557 r.
3.	Tarcza ¹⁶⁴	Zygmunt II August	Muzeum Narodowe w Krakowie, Zbiory Czartoryskich, XIV-384	Włochy, Mediolan II połowa XVI w.
4.	Tarcza ¹⁶⁵	Zygmunt II August	Muzeum Narodowe w Krakowie, Zbiory Czartoryskich, XIV-385	Flandria, II połowa XVI w.
5.	Tarcza ¹⁶⁶	Zygmunt II August	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, 212*	Włochy, II połowa XVI w.
6.	Szabla ¹⁶⁷	Stefan Batory	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, 337	Węgry, ok. 1560 r.
7.	Pałasz ¹⁶⁸	Stefan Batory	Skarbiec Jasnogórski w Częstochowie	Turcja, 1570–1580 r.
8.	Tasak myśliwski ¹⁶⁹	Zygmunt III	Muzeum Narodowe Warszawa, SZM 6136	Niemcy (?), ok. 1621 r.
9.	Szabla ¹⁷⁰	Zygmunt III	Zamek Skokloster, 7319	ok. 1600–1625 r.
10.	Kalkan ¹⁷¹	Zygmunt III	Zamek Skokloster, 7321	ok. 1600–1630 r.
11.	Arkebuz z zamkiem skałkowym ¹⁷²	Zygmunt III	Livruskammaren, Stokholm, 3025 (1262)	Polska, ok. 1630 r.
12.	Arkebuz z zamkiem skałkowym ¹⁷³	Zygmunt III	Livruskammaren, Stokholm, 3026 (1263)	Polska, ok. 1630 r.
13.	Pancerz ¹⁷⁴	Jan II Kazimierz	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, 45007*	Siedmiogród, I połowa XVII w.

¹⁶² M. Cieśla, *Kunz Lochner...*, s. 144–145, 148–149.

¹⁶³ Ibidem, s. 147–149.

¹⁶⁴ Z. Żygulski, jun., *Stara broń...*, nr kat. 97; idem, *Odsiecz Wiedeńska 1683*, Kraków 1988, nr 179.

¹⁶⁵ Z. Żygulski, jun., *Stara broń...*, nr kat. 160.

¹⁶⁶ Ibidem, nr kat. 155; *Zbiory Muzeum Wojska...*, s. 17.

¹⁶⁷ Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 199, ryc. 82; idem, *Stara broń...*, nr kat. 99; A. Nadolski, *Polska broń...*, s. 110, ryc. III; *Zbiory Muzeum Wojska...*, s. 23.

¹⁶⁸ Z. Żygulski, jun., *Stara broń...*, nr kat. 114b.

¹⁶⁹ *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 122; *Orzel i Trzy Korony...*, nr kat. II 31; Z. Żygulski, jun., *Stara broń...*, nr kat. 62.

¹⁷⁰ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=7&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=1](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=7&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=1), dostęp: 17 V 2016 r.

¹⁷¹ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=5&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=0](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=5&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=0), dostęp: 17 V 2016 r.

¹⁷² [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=9&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=2](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=9&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=2), dostęp: 17 V 2016 r.

¹⁷³ [http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=9&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=3](http://emuseumplus.lsh.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=9&sp=3&sp=Slightbox_4x5&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=3), dostęp: 17 V 2016 r.

¹⁷⁴ F. Pułaski, op. cit., nr inw. 67; *Orzel i Trzy Korony...*, nr kat. III 107; *Zbiory Muzeum Wojska...*, s. 33.

14.	Szabla – karabela ¹⁷⁵	Jan II Kazimierz	Zamek Skokloster, 6981	Głownia – Persja, rękojeść Polska, I połowa XVII w.
15.	Arkebuz z zamkiem kołowym ¹⁷⁶	Jan II Kazimierz	Livrustkammaren, Stockholm, 5334	Polska, ok. 1650 r.
16.	Pistolet skałkowy ¹⁷⁷	Stanisław Leszczyński	Muzeum Wojska Polskiego, 58319*	Paryż, I połowa XVIII w.
17.	Arkebuz z zamkiem kołowym ¹⁷⁸	August II Mocny	Muzeum Narodowe w Krakowie, V-3911	Monachium, początek XVII w., przerobiona w Polsce, 1697 r.
18.	Szabla ¹⁷⁹	Stanisław August Poniatowski	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, 747	Głownia początek XVII w, oprawa XVIII w.

¹⁷⁵ *Sztuka dworu Wazów...*, nr kat. 262; *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. III 111.

¹⁷⁶ *Orzeł i Trzy Korony...*, nr kat. III 134.

¹⁷⁷ *Ibidem*, nr kat. IV 44.

¹⁷⁸ S. Kobielski, op. cit., ryc. 44; Z. Żygulski, jun., *Broń w dawnej...*, s. 292, ryc. 364; idem, *Stara broń...*, nr kat. 70; *Broń paradna...*, nr kat. 58; A. Łabinowicz, op. cit., nr kat. 18.

¹⁷⁹ Z. Stefańska, op. cit., nr kat. 19.

Tabela 3. Zbroje wykonane przez braci Valentina i Floriana Siebenbürgerów

Lp	Typ zbroi	Data wykonania	Miejsce przechowywania	Nr inwentarzowy	Wykonawca Marka FS lub VS
1.	Nakarczek na łeb konia ¹	1535	Bayerisches Nationalmuseum, München	W. 644	Florian Siebenbürger
2.	Nakarczek na łeb konia ²	1535	Metropolitan Museum of Art, New York	14.25.1655	Florian Siebenbürger
3.	Napierśnik ³	1535	Metropolitan Museum of Art, New York	96.5.115c	Florian Siebenbürger
4.	Para rękawic mitynek ⁴	1535	Metropolitan Museum of Art, New York	22.145.1–2	Florian Siebenbürger
5.	Hełm zamknięty w stylu maksymiliańskim ⁵	1535	Státní zámek Opočno, Opočno	č. 8861	Valentin Siebenbürger
6.	Kiryś i taszki ⁶	1535–1540	Art Institute of Chicago, Chicago	1982.2391a–d	Valentin Siebenbürger

¹ J. Mann, *The Wallace Collection...*, s. 218.

² S. W. Pyhrr, D. J. LaRocca, D. H. Breiding, op. cit., nr kat. 13.

³ *Gothic and Renaissance...*, s. 461.

⁴ *Ibidem*, s. 462.

⁵ S. Hrbatý, op. cit., nr 32.

⁶ <http://www.artic.edu/aic/collections/artwork/112144>, dostęp: 23 IV 2015 r.

7.	Nakarczek na łeb konia ⁷	1545–1555	The Wallace Collection, London	A 361	Florian Siebenbürger
8.	Armet ⁸	1540	The Wallace Collection, London	A 163	z kręgu Valentina Siebenbürgera
9.	Obojczyk ⁹	1540	Deutsche Historisches Musum, Berlin	W 136, AB 2186 b	Valentin Siebenbürger
10.	Zbroja polowa ¹⁰	1540	Государственный исторический музей, Москва	82741 op. 4528/1–16	Valentin Siebenbürger
11.	Taszki i fartuch zbroi ¹¹	1540	The Fitzwilliam Museum, Cambridge	HEN.M4c–133	Valentin Siebenbürger
12.	Szturmak dla Konrada von Bemelberg ¹²	1540	Kunst Historisches Museum Wien, Hofjagd-und Rüstammer, Wien	A 376	Valentin Siebenbürger
13.	Zbroja polowa ¹³	1545–1550	Kunst Historisches Museum Wien, Hofjagd-und Rüstammer, Wien	A 2416	styl Valentina Siebenbürgera
14.	Nakarczek na łeb konia ¹⁴	1535	Musée des beaux-arts de Rennes, Rennes	2888	Florian Siebenbürger
15.	Zbroja ¹⁵	1540	Государственный Эрмитаж, Санкт-Петербург	I 470	Florian Siebenbürger
16.	Zbroja trzyćwierciowa ¹⁶	1540–1550	Государственный Эрмитаж, Санкт-Петербург	Z.O. 6045	styl Valentin Siebenbürger
17.	Zbroja ¹⁷	1535–1540	Военно-исторический музей артиллерии, инженерных войск и войск связи, Petersburg	0137/75	Florian Siebenbürger
18.	Zbroja ¹⁸	1535–1540	Museum of the Old Arsenal, Solothurn	9	Florian Siebenbürger

⁷ J. Mann, *The Wallace Collection...*, s. 217–218.

⁸ Ibidem, s. 134–135.

⁹ *Eisenkleider...*, s. 61–62.

¹⁰ A. A. Герасимова, *Королевские игры. Западноевропейское оружие и доспехи позднего Ренессанса в собрании Исторического музея*, Москва 2016, s. 167.

¹¹ [http://webapps.fitzmuseum.cam.ac.uk/explorer/index.php?qu=Valentin Siebenbürger&oid=17727](http://webapps.fitzmuseum.cam.ac.uk/explorer/index.php?qu=Valentin_Siebenbuerger&oid=17727) [dostęp: 23 IV 2015].

¹² O. Gamber, Ch. Beaufort, op. cit., s. 69–70; *Gothic and Renaissance...*, s. 462.

¹³ O. Gamber, Ch. Beaufort, op. cit., s. 83; *Gothic and Renaissance...*, s. 464.

¹⁴ S. W. Pyhrr, D. J. LaRocca, D. H. Breiding, op. cit., nr kat. 13.

¹⁵ E. von Lenz, op. cit., s. 156–157; J. Mann, *The Wallace Collection...*, s. 218.

¹⁶ *101 Arcydział dawnych mistrzów XV–XVIII wieku. Uzbrojenie-broń-tapiserie*, Malbork 2002, nr kat. 25.

¹⁷ С. В. Ефимов, *Доспехи бранденбургских курфюрстов в собрании Военноисторического музея артиллерии, инженерных войск и войск связи*, Сборник исследований и материалов Военноисторического музея артиллерии, инженерных войск и войск связи, t. IX, Санкт-Петербург, 2010. s. 283–294.

¹⁸ R. Wegeli, *Katalog Der Waffen – Sammlung im Zeughause Solothurn*, Solothurn 1905, nr kat. 9; J. Mann, *The Wallace Collection...*, s. 218.

19.	Nabiodrki ¹⁹	?	Museo Stibbert, Firenze	2533	Florian Siebenbürger
20.	Zbroja maksymiliańska ²⁰	1530–1540	Musée de l'Armée, Paris	G 22	Florian Siebenbürger
21.	Nabiodrki ²¹	1540–1550	Musée de l'Armée, Paris	G 435	Florian Siebenbürger
22.	Naczólek na łeb konia ²²	1535	Musée de l'Armée, Paris	G 568	Florian Siebenbürger
23.	Zbroja Stechzeug ²³	1535–1540	Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg	W 1276	Valentin Siebenbürger
24.	Zbroja Stechzeug ²⁴	1535–1540	Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg	W 1312	Valentin Siebenbürger
25.	Zbroja Stechzeug ²⁵	1535–1540	Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg	W 1316	Valentin Siebenbürger
26.	Zbroja Stechzeug ²⁶	1535	The Higgins Armory, Worcester	JWHA 2580	Valentin Siebenbürger
27.	Zbroja Stechzeug ²⁷	1535–1540	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie	108*	Valentin Siebenbürger
28.	Zbroja Stechzeug ²⁸	1525–1535	Landesmuseum Württemberg	2513	Florian Siebenbürger
29.	Niekompletna zbroja maksymiliańska ²⁹	1535–1540	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie	195*	Valentin Siebenbürger
30.	Hełm ³⁰	?	Großherzog Sammlung zu Darmstadt	nr 35	Valentin Siebenbürger
31.	Zbroja maksymiliańska z częściami do wolnego turnieju ³¹	1557–1559	Gräfllich Erbach Erbach Sammlung zu Erbach	nr 36	nieczytelne litery Florian Siebenbürger lub Valentin Siebenbürger
32.	Zbroja maksymiliańska ³²	?	Fürstlich Hohenzollernsche Sammlung zu Sigmaringen	38	nieczytelne litery Florian Siebenbürger lub Valentin Siebenbürger
33.	Napierśnik ³³	?	Städel Museum, Frankfurt am Main	39	Florian Siebenbürger

¹⁹ J. Mann, *The Wallace Collection...*, s. 218.

²⁰ J. P. Reverseau, op. cit., s. 129; J. Mann, *The Wallace Collection...*, s. 218.

²¹ J. Mann, *The Wallace Collection...*, s. 218.

²² Ibidem, s. 218; S. W. Pyhrr, D. J. LaRocca, D. H. Breiding, op. cit., nr kat. 13.

²³ *Gothic and Renaissance...*, s. 456–457.

²⁴ Numery inwentarzowe przesłał mi dr Thomas Eser z Germanisches Nationalmuseum Nürnberg.

²⁵ Numery inwentarzowe przesłał mi dr Thomas Eser z Germanisches Nationalmuseum Nürnberg.

²⁶ S. V. Grancsay, *Catalogue of Armor...*, s. 56–59; *Gothic and Renaissance...*, s. 463.

²⁷ Z. Żygulski jun, *Stara broń...*, nr kat. 131.

²⁸ <http://www.museum-digital.de/bawue/index.php?t=objekt&oges=2513&suinin=1&extern=yes&exWho=1&exWho=1>, dostęp: 4 III 2017 r.

²⁹ Z. Żygulski jun, *Stara broń...*, nr kat. 134.

³⁰ C. Gurlitt, op. cit., s. 76.

³¹ Ibidem, s. 76.

³² Ibidem, s. 77.

³³ Ibidem, s. 77.

Bibliografia:

101 Arcydzieł dawnych mistrzów XV–XVIII wieku. Uzbrojenie-broń-tapiserie, Malbork 2002.

Angelucci A., *Catalogo della Armeria Reale di Torino*, Torino 1890.

Arend W., *Ein werk des Kunz Lochner in der Moskauer Rüstammer*, „Zeitschrift für historische Waffen-und Kostümkunde”, t. XIV, 1935/1936.

Aroldi M., *Armi ed Armature italiane fino al XVIII secolo*, Milano 1961.

Bäumel J., *Rüstammer*, München–Berlin 2004.

Blair C., *European Armour, circa 1066 to circa 1700*, London 1958.

Blair C., *The Emperor Maximilian's Gift of Armour to King Henry VIII and the Silvered and Engraved Armour at the Tower of London*, „Archaeologia”, t. XCIX, 1965.

Boccia L. G., Coelho E. T., *L'Arme dell' Armatura in Italia*, Milano 1968.

Boccia L. G., *Dizionari terminologici. Armi difensive del Medioevo all' Eta Moderna*, Florence 1982.

Bocheński Z., *Armaty Oswalda Baldnera*, „Rocznik Krakowski”, t. XXVIII, 1937.

Bocheński Z., *Bechter z roku 1580 i jego pochodzenie na tle typologiczno-porównawczym*, „Studia i Materiały do Dziejów Dawnego Uzbrojenia i Ubioru Wojskowego”, cz. V, Kraków 1971.

Bocheński Z., *Dwie nieznane armatki Oswalda Baldnera na Zamku wawelskim*, „Rocznik Krakowski”, t. XXVIII, 1937.

Bocheński Z., *Krakowski cech mieczników*, Kraków 1927.

Bocheński Z., *O sztuce platnerskiej i zbrojach Kunza Lochnera (1510–1567) wykonanych dla Polski*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 1957, nr 2.

Bocheński Z., *Uwagi o platnerzach krakowskich*, „Broń i Barwa”, t. IV, 1937, z. 3.

Bochnak A., *Mecenat Zygmunta Starego w zakresie rzemiosła artystycznego*, „Studia do Dziejów Wawelu”, t. II, 1960.

Boeheim W., *Album hervorragender Gegenstände aus der Waffensammlung des allerhöchsten Kaiserhauses*, Wien 1894.

Boeheim W., *Das K.K. Schloss Ambras in Tirol. Beschreibung des Gebäudes und der Sammlungen*, Wien 1882.

Boeheim W., *Die Waffenschmiede Seusenhofer, ihre Werke und ihre Beziehungen zu Habsburgischen und anderen Retention*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses”, t. XX, 1899.

Boeheim W., *Handbuch der Waffenkunde*, Leipzig 1890.

Boeheim W., *Meister der Waffenschmiedekunst vom XIV. bis ins XVIII. Jahrhundert*, Berlin 1897

- Boeheim W., *Nürnbergger Waffenschmiede ihre Werke in den Kaiserlichen und anderen Sammlungen*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses”, t. XVI, 1895.
- Breiding D., *Some Notes on Great Helms, Crests and Early Tournament Reinforces*, The Park Lane Arms Fair Guide, spring 2013.
- Broń paradna XVI–XVIII wieku, Wrocław 1977.
- Burgkmair H., *Triumph Kaiser Maximilians*, Wien 1880.
- Calvert F. A., *Spanish Arms and Armour*, London–New York 1907.
- Catalogue of Fine Armour removed from the Armoury of a Russian Prince*. On Tuesday, June 29, London 1926.
- Chmiel A., *Rachunki dworu królewskiego 1544–1567*, Źródła do Historii Sztuki i Cywilizacji, t. I, Kraków 1911.
- Cieśla M., *Broń renesansowa na Śląsku*, Racibórz 2008.
- Cieśla M., *Kunz Lochner płatnerz królów i książąt renesansu*, Prace Komisji Historii Wojen i Wojskowości PAU, t. VIII, red. W. Rojek, Kraków 2012.
- Cieśla M., *Zbrojownia Radziwiłłów z Nieświeża i broń związana z Polską w zbrojowni Higgins’a w Worcester*, *Philadelphia Museum of Art. i The Fitzwilliam Museum w Cambridge*, „Studia z Dziejów Wojskowości”, t. I, 2012.
- Cieśla M., *Zbrojownia Radziwiłłów – ostateczny upadek*, „Studia z Dziejów Wojskowości”, t. II, 2013.
- Cieśla M., *Zbrojownia Radziwiłłów z Nieświeża i broń związana z Polską w Metropolitan Museum of Art w Nowym Jorku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. XLVI, 2009.
- Cortéz J. de, *Real Armeria de Madrid*, Madrid 1963.
- Cynarski S., *Zygmunt August*, Warszawa–Wrocław–Kraków 1988.
- Czołowski A., *Zabytki polskie w Szwecji*, „Rocznik Krakowski”, t. V, 1902.
- Dean B., *A Gift of Two Embossed Sixteenth Century Round Shields*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, t. II, 1925, nr 12.
- Dean B., *Embossed Milanese Casque by Paulus de Negroli*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, t. XXI, 1926, nr 6.
- Dean B., *Puffed and Slashed Armor of 1525*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, t. XXI, 1926, nr 11.
- Di Carpegna N., *Antiche Armi del sec. IX al. XVIII gia Collezione Odescalchi*, Roma 1969.
- Drejholt N., *Parade Armour for Man and Horse, Formely Belonging to King Sigismund of Poland, 1550s* [w:] *Riddarlek och Tornerspel. Tournaments and the Dream of Chivalry*. Katalog sammanställd, red. Lena Rangström, Stockholm 1992.
- Dufty A. R., *European Armour in the Tower of London*, London 1968.

- Dziewanowski W., *Zarys dziejów uzbrojenia w Polsce*, Warszawa 1935.
- Ehrental M. von., *Führer durch das Königliche Historische Museum zu Dresden*, Dresden 1899.
- Ehrental M. von., *Führer durch die königliche Gewehr-Galerie zu Dresden*, Dresden 1900.
- Eisenkleider. Plattnerarbeiten aus drei Jahrhunderten aus der Sammlung des Deutschen Historischen Museums*, wyd. v. G. Quaas, Berlin 1992.
- Ефимов В., *Доспехи бранденбургских курфюрстов в собрании Военно-исторического музея артиллерии, инженерных войск и войск связи*, „Сборник исследований и материалов Военно-исторического музея артиллерии, инженерных войск и войск связи”, t. IX, Санкт-Петербург 2010.
- foulkes Ch., *Armour & Weapons*, Oxford 1909.
- foulkes Ch., *Inventory and Survey of the Armouries of the Tower of London*, t. I, London 1916.
- foulkes Ch., *The Armourer and His Craft from the XIth to the XVIth Century*, London 1920.
- Galandauer J., Kusák D., *Konopiště*, Praha 1988.
- Gamber O., Beaufort Ch., *Katalog der Leibrüstammer, cz. 2: Der Zeitraum von 1530–1560, Kunsthistorisches Museum Wien, Hofjagd-und Rüstammer (ehem. Waffensammlung)*, Busto Arsizio 1990.
- Gamber O., *Der Harnisch. Die konstruktion und dekoration der harnische im Stuttgarter codex*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien”, t. LXXVI, 1980.
- Gamber O., *Der Italienische Harnisch im 16. Jahrhundert*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien”, t. LIV, 1958.
- Gamber O., *Der Plattner Kunz Lochner, Harnische als zeugnisse Habsburgischer Politik*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien”, t. LXXX, 1984.
- Gamber O., *Der Turnierharnisch zur Zeit König Maximilian I. und das Thun'sche Skizzenbuch*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien”, t. LIII, 1957.
- Gamber O., *Die Harnischgarnitur*, „Livrustkammaren”, t. VII, 1955.
- Gamber O., *Harnischstudien VI, Stilgeschichte des plattneharnisches von 1440–1510*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien”, t. LI, 1955.
- Gamber O., *Kolman Helmschmid, Ferdinand I. und das Tsun'sche Skizzenbuch*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien”, t. LXXI, 1975.
- Герасимова А. А., *Королевские игры. Западноевропейское оружие и доспехи позднего Ренессанса в собрании Исторического музея*, Москва 2016.
- Gothic and Renaissance Art in Nuremberg*, New York 1986.
- Grabowski A., *Dawne zabytki miasta Krakowa* Kraków 1850.

- Gradowski M, Żygulski Z jun., *Słownik uzbrojenia historycznego*, Warszawa 1998.
- Grancsay S. V., *A Helmet by Kuntz Lochner*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, t. XXXIV, 1939, nr 5.
- Grancsay S. V., *A Helmet Made for Philip II of Spain*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, New Series, t. XIII, 1955, nr 9.
- Grancsay S. V., *A Historical Horse Armor*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, t. XXVII, 1932, nr 7, s. 169.
- Grancsay S. V., *A Parade Shield of Charles V*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, New Series, t. VIII, 1949, nr 4.
- Grancsay S. V., *A Sixteenth-Century Parade Armor*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, t. XXIX, 1934, nr 6.
- Grancsay S. V., *Armor with Etching Attributed to Daniel Hopper*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, t. XXXIV, 1939, nr 8.
- Grancsay S. V., *Catalogue of Armor the John Woodman Higgins Armory*, Worcester 1961.
- Grancsay S. V., *Enriched Breastplate and Volante Piece*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, t. XXIII, 1928, nr 7.
- Grancsay S. V., *Loan Exhibition of Medieval and Renaissance Arms and Armor from the Metropolitan Museum of Art*, Los Angeles 1953.
- Grancsay S. V., *Lucio Piccinino, Master Armorer of the Renaissance*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, t. II, 1964, nr 2.
- Grancsay S. V., *The Armor of Henry II of France from the Louvre Museum*, „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, New Series, t. XI, 1952, nr 2.
- Grodzicka M., *Zabytkowe działa spiżowe w zbiorach polskich*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. VI, 1960, cz. 2.
- Gurlitt C., *Deutsche Turniere, Rüstungen und Platner des XVI Jahrhunderts*, Dresden 1889.
- Hayward J. F., *Die Kunst der alten Büchsenmacher 1660–1830*, t. II, Hamburg–Berlin 1968.
- Hayward J. F., *European Armour, Victoria and Albert Museum*, London 1951.
- Hayward J. F., *The Armours of the Family of d'Avalos*, „Zeitschrift der Gesellschaft für historische Waffen-und Kostümkunde”, t. I, 1959, z. 1–2.
- Helme und Schilde*, Dresden, b.d.w.
- Henel E., *Alte Waffen*, Berlin 1920.
- Hewitt J., *Ancient Armour and Weapons in Europe: From the Iron Period of the Northern Nations to the End of the Seventeenth Century with Illustrations from Contemporary Monuments*, t. I–III, Oxford–London 1860.
- Hiltl G., *Waffen – Sammlung des Prinzen Carl von Preußen, Mittelalterliche Ateilung*, Berlin 1876.

- Historisches Museum*, Dresden 1979.
- Hrbatý S., *Chladná krasá plátové zbroje*, Hradec Králové 2006.
- Kalmár J., *Régi magyar fegiwerek*, Budapest 1971.
- Kienbusch C. O. von, *The Kretzschmar von Kienbusch Collection of Armor and Arms*, Princeton 1963.
- Kieszkowski J., *Kanclerz Krzysztof Szydłowiecki*, Poznań 1912.
- Kobielski S., *Polska broń. Broń palna*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1975.
- Kopera F., *Dzieje skarbcza koronnego, czyli insygniów i klejnotów koronnych polskich*, Kraków 1904.
- Lacaci G. Q., *Armeria del Palacio Real de Madrid*, Madrid 1987.
- Laking G. F., *A Record of European Armour and Arms Through Seven Centuries*, t. I–V, London 1920–1922.
- Lensi A., *Il Museo Stibbet*, t. I–II, Florence 1917.
- Łabinowicz A., *Broń palna europejska*, Kraków 1966.
- Łoziński W., *Życie polskie w dawnych wiekach*, Lwów 1921.
- Mann J., *Exhibition of Armour Made in the Royal Workshops at Greenwich. H. M. Tower of London 22nd May–29th September 1951*, London 1951.
- Mann J., *Exhibition of Arms, Armour and Militaria H. R. H the Duke of Brunswick at the Tower of London*, London 1952–1953.
- Mann J., *Exhibition of Spanish Royal Armour in H. M. Tower of London*, London 1960.
- Mann J., *Notes on the Armour of the Maximilian Period and the Italian Wars*, „*Archaeologia*”, t. LXXIX, Oxford 1929.
- Mann J., *The Wallace Collection Catalogues, European Arms and Armour*, t. I–II, London 1962.
- Maué H., Eser T., Hauschke S., Stolzenberger J., *Quasi Centrum Europe. Europa kauft in Nürnberg 1400–1800*, Nürnberg 2002.
- Meyerson A., *Hertig Johans (III) och Erick XIV's engelska rustuinger*, „*Livruskammaren*”, t. II, 1940.
- Müller H., Kölling F., *Europäische Hieb-und Stichwaffen*, Berlin 1981.
- Müller H., *Historische Waffen*, Berlin 1957.
- Müller H., Kunter F., *Europäische Helme aus der Sammlung des Museums für Deutsche Geschichte*, Berlin 1984.
- Nadolski A., *Szczerbiec (próba analizy bronioznawczej). Na granicach archeologii*, „*Acta Archaeologica Lodziensia*”, nr 17, 1968.
- Nadolski A., *Polska broń. Broń biała*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1984.
- Nickel H., „*A Harnes All Gilte*”. *A Study of the Armor of Galiot de Genouilhac and the Iconography of Its Decoration*, „*Metropolitan Museum Journal*”, t. V, 1972.
- Nickel H., *Ulstein Waffenbuch*, Frankfurt–Berlin–Vienna, 1974.

- Niox G. L., *Armes et Armures anciennes et Souvenirs historiques les plus précieux*, Paris 1917.
- Norman V., *Arms and Armour*, London 1964.
- Nowak T., *Rysunki dział zdobytych przez Szwedów w Polsce w XVII i na początku XVIII wieku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. XX, 1976.
- Nowakowski A., *Uzbrojenie ochronne [w:] Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*, red. A. Nadolski, Łódź 1990.
- Nürnberger Künstlerlexikon: Bildende Künstler, Kunsthandwerker, Gelehrte, Sammler, Kulturschaffende und Mäzene vom 12. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts*, München 2007.
- Oakeshott E., *European Weapons and Armour. From the Renaissance to the Industrial Revolution*, Suffolk 2000.
- Pfaffenbichler M., *Die Harnische der Gonzaga und Habsburger, [w:] Furstenhöfe der Renaissance, Giulio Romano und die klassische Tradition*, Wien 1989.
- Pfaffenbichler M., *Rüstungen all antica, [w:] Furstenhöfe der Renaissance, Giulio Romano und die klassische Tradition*, Wien 1989.
- Pod jedną koroną. 300-lecie Unii Polsko-Saskiej*, Warszawa 1997.
- Przeździecki A., *Jagiellonki Polskie*, t. III, Kraków 1868.
- Przeździecki R., *Sigismund Augusts av Polen rustning i Livrustkammaren*, „Livrustkammaren”, t. II, 1942.
- Ptaśnik J., Friedberg M., *Cracovia artificum 1501–1550, [w:] Źródła do Historii Sztuki i Cywilizacji w Polsce*, t. V, z. 3, Kraków 1948.
- Pułaski F., *Inwentarz zbrojowni Ordynacji Hr. Krasińskich*, Warszawa 1910.
- Pyhrr S. W., *Armor for America: The Duc de Dino Collection*, „Metropolitan Museum Journal”, t. XLVII, 2012.
- Pyhrr S. W., LaRocca D. J., Breiding D. H., *The Armed Horse in Europe 1480–1620*, New York 2005.
- Real Armeria de Madrid. Catalogue du Musées des Armures*, Madrid 1868.
- Reitzenstein, A. von, *Ein Harnisch Valentin Siebenbürgers in französischem Museumbesitz*, „Zeitschrift der Gesellschaft für historische Waffen-und Kostümkunde”, t. XV, 1973, z. 2.
- Reverseau J. P., *Musée de l'Armée Paris. Les armes et la vie*, Paris 1982.
- Riddarlek och Tornerspel – Tournaments and the Dream of Chivalry*, red. L. Rangström, Stockholm 1992.
- Robert L., *Catalogue des collections composant le Musée d'artillerie en 1889*, t. I–IV, Paris 1889–1993.
- Rongström L., *Horse equipment, [w:] Riddarlek och Tornerspel. Tournaments and the Dream of Chivalry. Katalog sammanställd av Lena Rangström*, Sztokholm 1992.

- Rożek M., *Polskie koronacje i korony*, Kraków 1987.
- Rykaczewski E., *Relacye nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, t. I, Berlin–Poznań 1864.
- Schaal D., *Katalog Suhler feuerwaffen 17–18 Jh.*, Dresden 1979.
- Schaal D., *Suhler Feuerwaffen*, Berlin 1981.
- Schöbel J., *Jagd Waffen und Jagdgerät des historischen Museums zu Dresden*, Berlin 1976.
- Schöbel J., *Prunkwaffen. Waffen und Rüstungen aus den Historisches Museum Dresden*, Leipzig 1975.
- Schöbel J., *Suhler Feuerwaffen*, Berlin 1981.
- Schrenck von Notzing J., *Armamentarium Heroicum Ambrasianum A Ferdinando Archiduce Austriae Etc. Splendide Et Sumtuose Instructum*, b.m.w. 1735.
- Schuckelt H., *Türkische Cammer. Orientalische Pracht in der Rüstkammer Dresden*, Wemding 2010.
- Soldatenko W. A., *Europejski oręż paradny XVII–XIX wieku ze zbiorów Państwowego Ermitażu w Leningradzie*, Malbork 1991.
- Stefańska Z., *Katalog zbiorów wiek XVIII*, Warszawa 1960.
- Steneberg K., *Zur Geschichte des Stockholmer Lochnerharnisches*, „Zeitschrift für Historische Waffen- und Kostümkunde”, t. VIII, 1944.
- Swaryczewski A., *Platnerze krakowscy*, Warszawa–Kraków 1987 .
- Sztuka dworu Wazów w Polsce. Wystawa na Zamku Królewskim na Wawelu, maj–czerwiec 1976. Katalog*, Kraków 1976.
- Świętosławski W., *Zbroja końska, rząd i oporządzenie jeździeckie [w:] Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, red. A. Nowakowski, Toruń 1998.
- Temesváry F., Kiadó C., Kiadó H., *The Treasures of the Hungarian National Museum. Arms and Armour*, Budapest 1982.
- Terjanian P., *The Art of the Armorer in Late Medieval and Renaissance Augsburg: The Rediscovery of the Thun Sketchbooks*, „Jahrbuch des Kunsthistorischen Museums Wien”, t. XIII/XIV, 2013.
- Thomas B, Gamber O., *Die Mailänder Plattnerkunst*, [w:] *Gesammelte Schriften zur Historischen Waffenkunde*, t. I., 1977, s. 971–1098.
- Thomas B., *Der Knabenharnisch Jörg Seusenhofers für Sigmund II August von Polen*, „Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft”, t. VI, 1939, z. 4.
- Thomas B., *Deutsche Plattnerkunst*, München 1944.
- Thomas B., *Die Polonica der Wiener Waffensammlung*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien”, t. LXVII, 1971.
- Thomas B., *Die Wiener und die Stockholmer Lochner Rüstung*, [w:] *Gesammelte Schriften zur Historischen Waffenkunde*, t. II, Graz 1977.

Thomas B., Gamber O., *Die Innsbrucker Plattnerkunst. Ausstellungskatalog des Tiroler Landesmuseums*, Innsbruck 1954.

Thomas B., Gamber O., *Katalog der Leibrüstammer, Kunsthistorisches Museum, Wien Waffensammlung*, cz. 1: *Der zeitraum von 500 bis 1530*, Wien 1976.

Thomas B., Gamber O., *Konrad Seusenhofer – Studien zu seinen Spätwerken zwischen 1511–1517*, „Konsthistorisk Tidskrift”, t. XVIII, 1949.

Thomas B., Gamber O., Schedelmann H., *Arms and Armour. Masterpieces by European Craftsmen from the Thirteenth to the Nineteenth century*, London 1964.

Thomas B., *Harnischstudien III: Stilgeschichte des deutschen Harnisches von 1530 bis 1560*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien”, t. XII, 1938.

Thomas B., *Harnischstudien IV: Stilgeschichte des deutschen Harnisches von 1560 bis 1590*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien”, t. XLIX, 1944.

Thomas B., Klapsia H., *Harnischstudien I: Stilgeschichte des deutschen Harnisches von 1500 bis 1530*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien”, t. XI, 1937.

Thomas B., *Neues aus der Budapester Waffensammlung*, „Zeitschrift der Gesellschaft für historische Waffen- und Kostümkunde”, t. XXVI, 1984, z. 1.

Tomkiewicz S., *Materyały do historyi stosunków kulturalnych w XVI w., na dworze królewskim polskim*, t. III, Kraków 1915.

Valencia de Don Juan, *Bilderinventar der Waffen, Rüstungen, Gewänder und Standarten Karl V in der Armeria Real zu Madrid*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses in Wien”, t. X, 1889.

Valencia de Don Juan, *Catálogo histórico-descriptivo de la Real Armeria de Madrid*, Madrid 1898.

Wawrzonowska Z., *Rząd koński i oporządzenie jeździeckie [w:] Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*, red. A. Nadolski, Łódź 1990.

Wegeli R., *Katalog Der Waffen – Sammlung im Zeughause Solothurn*, Solothurn 1905.

Wozel H., Karpiński J., *Turniere. Exponate aus dem Historisches Museum zu Dresden*, Berlin 1979.

Zbiory Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, Warszawa 1994.

Zbiory Zamku Królewskiego na Wawelu, red. J. Szablowski, Warszawa 1975.

Zbiory Zamku Królewskiego na Wawelu, red. J. Szablowski, Warszawa 1990.

Żygulski jun. Z., *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 1982.

Żygulski, jun. Z., *Odsiecz Wiedeńska 1683*, Kraków 1988.

Żygulski, jun. Z., *Stara broń w polskich zbiorach*, Warszawa 1982.

SUMMARY

The arms and armour of the kings of Poland

The article attempts at presenting personal armaments of the Polish kings. The topic is a difficult one as the arms were not always signed, and the inventory of royal weapons were of a very general character. There is no doubt that Polish rulers had their own armaments. Most information concerns the armoury of King Sigismund II Augustus (1548-1572) and the court courtiers working for the aforementioned monarch. The most famous ones were brothers, Florian and Walenty (Valentin) Sibenbürger from Nuremberg.

The most significant dilemma as regards royal arms is connected with Augustus II the Strong and Augustus III. The arms signed with royal coat of arms, alongside the Wettin coat of arms, is presently located at Staatliche Kunstsammlungen in Dresden and is exhibited there at the permanent exhibition. The arms of our other rulers are currently located outside Poland and constitute the ornaments of the old weapons collection.

Keywords: weapon, arms, body armour, arsenal, exhibits

РЕЗЮМЕ

Оружие польских королей

В статье описано личное оружие польских королей. Это сложная тема, т.к. на оружии нет клейма, а опись королевского оружия содержит информацию общего характера. Не вызывает сомнений, что у польских властителей были собственные арсеналы. Больше всего известно об арсенале Сигизмунда II Августа (1548–1572) и о придворных оружейниках, работавших на этого монарха. Самыми известными были братья Флориан и Валентин Зибенбургеры из Нюрнберга.

Больше всего вопросов возникает по поводу оружия Августа II *Сильного* и Августа III. Оружие с королевскими гербами наряду с родовыми гербами Веттинов в настоящее время находится в постоянной экспозиции Государственных художественных собраний Дрездена. Оружие других польских королей также находится за пределами Польши и является украшением коллекций исторического оружия.

Ключевые слова: оружие, вооружение, доспехи, Арсенал, экспонаты